

૬/૧

Your Book

પુનર્જન્મનો નિયમ

પુનર્જન્મનો નિયમ

I 1946

લેખક :

શ્રી હરજીવન કાલિદાસ મહેતા

આ પુસ્તકની અધ્યાયી
અડધી કીમત લીધી છે

મૂલ્ય રૂ. ૦-૪-૦

પ્રકાશક :

શ્રી લક્ષ્મી માર્ગ કાર્યાલય
સલાપસ હોસરોડ બો. નં. ૬ અમદાવાદ.

૪૫૭૫૫

સત્યાગ્રહ લિપીકૃત ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
મુદ્રણ : સત્યાગ્રહ સંગ્રહ
૨૫૬૧૪

આવૃત્તિ પહેલી

પ્રત ૧૦૦૦

સને ૧૯૪૫

મુદ્રક તથા પ્રકાશક :

મગનભાઈ હાટાભાઈ દેસાઈ

શ્રી સત્યાગ્રહ કાર્યાલય
સલાપોસ કોસરોડ અમદાવાદ

શ્રી વીરવિજય પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ
સલાપોસ કોસરોડ, અમદાવાદ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૫૬૧૪ કિંમત ૦-૪-૦

ગ્રંથનામ પુનર્જન્મનો નિયમ

વર્ગીક ૨૫૬૧૪

વાંચો

વિચારો

વર્તો

પુનર્જન્મનો નિયમ

લેખક

શ્રી હરજીવન કાલિદાસ મહેતા

સંવત્ર ૧૯૯૮

સંવત્ર ૧૯૯૯

સંવત્ર ૨૦૦૧

}

આવૃત્તિ પહેલી

આવૃત્તિ બીજી

આવૃત્તિ ત્રીજી

પ્રત ૩૦૦૦

પ્રત ૧૫૦૦

પ્રત ૫૦૦

ભગવદ્ ગીતામાં પુનર્જન્મનો નિયમ

આ (આત્મા) કદી જન્મતો કે મરતો નથી અથવા પૂર્વે નહિ હતો ને ફરી નહિ હશે એમ પણ નથી. આ અજન્મા, નિત્ય, શાશ્વત અને પુરાતન છે; તેથી શરીર હણવા છતાં હણતો નથી. અ. ૨-૨૦.

જેમ મનુષ્ય જૂનાં વસ્ત્રો ત્યજીને નવાં વસ્ત્રોને ધારણ કરે છે, તેમ આ દેહધારી (આત્મા) જૂનાં શરીરોને ત્યજી ખીજાં નવાં (શરીરો)ને પામે છે....અ. ૨-૨૨.

કેમકે જન્મેલાનું મૃત્યુ નક્કી છે અને મરેલાનો જન્મ નક્કી છે; માટે એ અનિવાર્ય વિષયમાં તું શોક કરવાને યોગ્ય નથી. અ. ૨-૨૭.

હે અર્જુન ! મારા અને તારા પુષ્કળ જન્મો વીતી ગયા છે; તે બધાને હું જાણું છું (પણ) હે પરંતપ ! તું નથી જાણતો...અ. ૪-૫.

હે અર્જુન ! મારા દિવ્ય જન્મ તથા દિવ્ય કર્મને એ પ્રમાણે જે તત્ત્વથી જાણે છે તે દેહ ત્યજીને પુનર્જન્મ પામતો નથી (પણ) મને પામે છે....અ. ૪-૬.

હે પાર્થ ! આ લોકમાં કે પરલોકમાં તેનો વિનાશ નથી; કેમ કે હે તાત ! શુભ કર્મ કરનાર કોઈ (મનુષ્ય) દુર્ગતિને પામતો નથી....અ. ૬-૪૦.

યોગબ્રહ્મ (મનુષ્ય) પુણ્ય કરનારાઓના લોકોને પામી, ઘણાં વર્ષો સુધી (ત્યાં) રહીને પવિત્ર શ્રીમંતોના ઘેર જન્મે છે; અથવા બુદ્ધિમાન યોગીઓના કુળમાં જન્મે છે; ખરેખર, લોકોમાં આવો જે આ જન્મ તે અતિ દુર્લભ છે. અ. ૬-૪૧-૪૨.

પ્રસ્તાવના

મનુષ્યને સર્વ પ્રકારે સુખી થવું હોય અને સર્વ પ્રકારે પોતાની પ્રગતિ સાધવી હોય તો તેને વિશ્વના ભૌતિક (Physical) નૈતિક (Moral) અને આધ્યાત્મિક (Spiritual) નિયમોનો અભ્યાસ કરવાની અને તે નિયમો પ્રમાણે જીવન ગુજારવાની જરૂર છે. આહાર-વિહારમાં, જાગવા તથા ઊંઘવામાં, કામ કરવામાં તથા આરામ લેવામાં, નિયમિત બનવું, આરોગ્યના નિયમો પાળવા, યોગ્યપાઠ રાખવી, રાજ્યના પ્રજાસલાહના નિયમોને માન આપવું વગેરે ભૌતિક નિયમો છે. સત્ય, અહિંસા, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય, અપરિગ્રહ, ક્ષમા, દયા, ઇન્દ્રિયનિગ્રહ, અક્રોધ વગેરે નૈતિક નિયમો છે. કર્મ, પુનર્જન્મ, વિકાસક્રમ, ઋણાનુબંધ, વગેરે આધ્યાત્મિક નિયમો છે. આ આધ્યાત્મિક નિયમોનો સર્વિશેષ ઉલ્લેખ જગતના અમુક ધર્મોના ધર્મપુસ્તકમાં છે, પરંતુ આ ધર્મોમાં માનનારાં લોકોનો મોટો ભાગ આ નિયમોને વિશ્વના સર્વવ્યાપક નિયમો તરીકે માનતો નથી; પણ પોતાના ધર્મની માન્યતાએ માને છે, અને એ માન્યતાને જીવનમાં ઉતારતો નથી; એટલે આ નિયમોનું વાસ્તવિક જ્ઞાન, જગતમાં જોઈએ તેટલું પ્રસર્યું નથી. થીઓસૉફીકલ સોસાયટી, શ્રી રામકૃષ્ણ મીશન તથા હિંદુ, જૈન અને બૌદ્ધ ધર્મનાં કેટલાંક પુસ્તકોનાં યુરોપીયન ભાષાઓમાં થયેલાં ભાષાન્તરોથી બીજા દેશોના કેટલાંક વિદ્વાનો તથા કેટલાંક લોકો પુનર્જન્મના નિયમનો વિચાર કરના થયા છે. હાલના મહાયુદ્ધ પછી, આ નિયમ, કદાચ, જગતમાં વધારે વિચારાશે, એમ કલ્પના થાય છે.

શ્રી કૃષ્ણમૂર્તિ કહે છે તેમ ‘સત્ય જગતજૂનું છે, પરંતુ જે કાંઈ તે શોધે છે તેને માટે તે નવું છે.’ પણ જ્યારે કાંઈ મનુષ્ય, બીજાએ શોધેલા સત્યને, જાતે અભ્યાસ કર્યો વગર, સ્વીકારી લે છે, ત્યારે તે સત્ય મટી, માન્યતા થાય છે, અને પછી વધારે સમય જતાં માત્ર અમુક ધર્મમાં જન્મવાથી જ અમુક બાજત મનાય છે ત્યારે

તે વહેમરૂપ બની જાય છે, અને તેમાં કેટલુંક અસત્ય પણ ઘૂસી જાય છે. એટલે કુદરતના દરેક સત્યનો અને દરેક નિયમનો અભ્યાસ શોધકદષ્ટિએ કરવાની જરૂર છે.

મનુષ્ય પોતે આત્મા છે, શરીર નથી; શરીર તો જગતનો અનુભવ લેવાનું એક સાધન છે; શરીરનું મૃત્યુ થાય છે; આત્માનું થતું નથી, કેમકે આત્મા અમર છે અને પોતાનામાં બીજરૂપે રહેલી શક્તિ ખીલવવા માટે, તે જુદી જુદી જાતિનાં, જુદી જુદી કામનાં, જુદી જુદી પ્રજાનાં, જુદા જુદા સંપ્રદાયનાં જુદા જુદા દેશનાં શરીરો લે છે. આ સત્ય સમજવા માટે પુનર્જન્મનો નિયમ સમજવાની ખાસ જરૂર છે.

“ પુનર્જન્મનો નિયમ ” એ મથાળા નીચે સં. ૧૯૯૮-૯૯માં, ભાવનગરથી પ્રગટ થતા, થીઓસોફીકલ માસિક ‘જ્યોતિ’ માં સાત લેખો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા હતા. પાછળથી કેટલાક સુધારાવધારા સાથે તેને પુસ્તિકારૂપે પ્રગટ કરવામાં આવ્યા અને તેને જિજ્ઞાસુઓમાં મફત વહેંચવા માટે મારા મુખ્યવાસી સ્નેહી બાઈશ્રી મોતીલાલ મોહનદાસ પારેખ તરફથી તેની ૩૦૦૦ નકલો છપાવવામાં આવી. આ વર્ષે તેની બીજી અને ત્રીજી આવૃત્તિ શ્રી રામકૃષ્ણ સેવા સમિતિ, અમદાવાદ તથા શ્રી બક્તિમાર્ગ કાર્યાલય, (અમદાવાદ) તરફથી પ્રગટ થાય છે એ હર્ષની વાત છે. આ બંને આવૃત્તિ છપાવવાની ગોઠવણ કરવા માટે મારા સ્નેહીબાઈ શ્રી વિષ્ણુ-પ્રસાદ ર. ઠાકેર, મંત્રી, શ્રી રામકૃષ્ણ સેવાસમિતિનો હું ઋણી છું.

આ પુસ્તિકામાં રજૂ કરેલા અનેક વિચારો માટે, હું શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા અને થીઓસોફી અને થીઓસોફીકલ સોસાયટીનો આભારી છું.

ૐ શાન્તિઃ ।

ભાવનગર
સં. ૨૦૦૧
અક્ષય તૃતીયા

હરજીવનદાસ કાલિદાસ મહેતા

જગતની સમસ્ત માનવજાતિના મહા
શુરુવાને ચરણે સેવા ભાવે સાદર.

પુનર્જન્મનો નિયમ

આ આખું વિશ્વ, કોઈ મહાન યોજના, કોઈ મહાન નિયમો, કોઈ મહાન સંકેત પ્રમાણે ચાલી રહેલ છે, એમ જગતના પૂર્ણપુરુષો, પયમંબરો, વલીઓ, નખીયો, સંતમહાત્માઓ કહી ગયા છે. તત્ત્વચિન્તકો, વિચારકો કહી રહ્યા છે. મહાન યોગીઓ આવી યોજનાની સાક્ષી પૂરી રહ્યા છે; આજના કેટલાક વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ પણ આ વિશ્વની પછવાડે કોઈ યોજના હોવી જોઈએ એમ કહી રહ્યા છે.

‘વાવે એવું લણે, અને કરે એવું પામે,’ એ જેમ કુદરતનો નિયમ છે, તેમ જીવન અજ્ઞાતપૂર્ણતામાંથી સજ્ઞાતઅપૂર્ણતાએ અને સજ્ઞાતઅપૂર્ણતામાંથી સજ્ઞાતપૂર્ણતાએ પહોંચતાં, ખનિજવર્ગ, વનસ્પતિવર્ગ, પશુવર્ગ, મનુષ્યવર્ગ વગેરે વર્ગોનાં અનેક નામરૂપોમાંથી પસાર થાય છે અને દરેક નામરૂપદ્વારા પૂર્ણતાનો અમુક અંશ ખીલવે છે; એ પણ એક કુદરતનો નિયમ છે. વિશ્વના જે નિયમથી આવા એક નામરૂપદ્વારા મળી શકે તેટલો અનુભવ હોય અને પછી નામરૂપનો ત્યાગ કરી સમય આવ્યે ખીલ નામરૂપનું ગ્રહણ કરવું તે નિયમને પુનર્જન્મનો નિયમ કહેવામાં આવે છે. આ નિયમ સૌ અપૂર્ણ જીવોને લાગુ પડે છે, કેમ કે જીવન સૌ કોઈમાં છે અને સૌ કોઈમાં તે ખીલી રહ્યું છે.

આ નિયમનો અભ્યાસ જગતના અમુક અમુક ધર્મોની માન્યતા તરીકે કરવાથી તે બરોબર સમજી શકાય તેમ નથી, કેમકે જ્યારે કોઈ સત્ય ખાત્રીરૂપ મટી, માત્ર માન્યતારૂપ થઈ જાય છે ત્યારે લોકો તેને સમજ્યા વિના અને તે સંબંધમાં તટસ્થ રીતે વિચાર કર્યા સિવાય માનવા મંડે છે અને પછી તેમાં ફેટલીક કલ્પનાઓ અને ફેટલાક વહેમે પથ પેસાડી દે છે. માટે પુનર્જન્મના નિયમનો અભ્યાસ, કુદરતના કોઈ એક નિયમની માફક જ વૈજ્ઞાનિક દષ્ટિએ કરવાની જરૂર છે.

પુનર્જન્મનો નિયમ શું કરે છે ?

કર્મનો નિયમ, જેમ મનુષ્યને અજ્ઞાનમાંથી જ્ઞાનમાં, અંધકારમાંથી પ્રકાશમાં, અશક્તિમાંથી શક્તિમાં, અંધનમાંથી મુક્તિમાં, પરતંત્રતામાંથી સ્વતંત્રતામાં, જુદાઈમાંથી વિશ્વઅંધુત્વમાં લઈ જાય છે. તેમ, પુનર્જન્મનો નિયમ, મનુષ્યને મૃત્યુમાંથી અમરપણામાં, અસતમાંથી સતમાં, દેહદષ્ટિમાંથી જીવનદષ્ટિએ, અપૂર્ણતામાંથી પૂર્ણતાએ લઈ જાય છે. એટલા માટે કર્મના નિયમની માફક પુનર્જન્મના નિયમનો પણ અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે.

પુનર્જન્મનો નિયમ માત્ર જીવનનાજ વિકાસમાં મદદ કરે છે એમ નથી પણ તે જીવનની માફક પ્રકૃતિનો પણ વિકાસ કરે છે. પ્રકૃતિ પણ તેથી વધારે વ્યવસ્થિત, વધારે કામળ, વધારે શુદ્ધ, અને જીવનને વધારે ને વધારે અનુકૂળ બનતી જાય છે. જન્મ અને મરણનો સવિશેષ સંબંધ શરીરોની સાથે છે. જીવન તો અજર છે, અમર છે, અવિનાશી છે.

પરમાત્મા સત્, ચિત્ અને આનંદરૂપ છે; તેમ જીવાત્મા, જ્ઞાન, ઇચ્છા અને ક્રિયારૂપ છે. આ ત્રણ શક્તિઓ ખીલવવા માટે મનુષ્યને ત્રણ શરીર છે. જ્ઞાનશક્તિ માટે વિચારશરીર, ઇચ્છા માટે વૃત્તિશરીર, અને ક્રિયા માટે રથૂલશરીર છે. આ ત્રણ સાધનો જીવાત્મા માટે ક્રમવાર, મેળવવાં તે જન્મ; આ ત્રણે સાધનો છેલ્લેથી ક્રમવાર છોડવાં તે મૃત્યુ. આ દષ્ટિએ વિચારતાં, આ ત્રણ શરીરો જીવાત્મા માટે મેળવી આપવાં,

(૭)

તેને બની શકે તેટલાં ખીલવવાં, બદલવાં, અને તેમાંથી દેહતાદાત્મ્ય ઓછું કરાવવું એ, પુનર્જન્મના નિયમનું સામાન્ય કાર્ય છે.

પુનર્જન્મમાં નહિ માનનારાઓની ઈલીલો.

પુનર્જન્મના નિયમનો જેમણે પદ્ધતિસર અભ્યાસ કર્યો નથી પણ માત્ર પુનર્જન્મની માન્યતા સામે જ વિરુદ્ધતા ધરાવી રહ્યા છે તેઓ કહે છે કે—

(૧) મનુષ્યજાતિનો અહુ મોટો ભાગ પુનર્જન્મમાં માનતો નથી. હિંદુ, જૈન અને બૌદ્ધ ધર્મ સિવાયના ધર્મોમાં સીધી રીતે પુનર્જન્મ સ્વીકારવામાં આવ્યો નથી.

(૨) વંશપરંપરાના નિયમ—Law of Heredity મુજબ મનુષ્યનો જન્મ અમુક માઆપને ત્યાં થાય છે અને માઆપના દુર્ગુણ-સદ્ગુણ બાળકમાં ઊતરી આવે છે.

(૩) ઉત્તમનો ઉત્કર્ષ—Survival of the fittest એ કુદરતનો નિયમ છે. જે સર્વોત્તમ હોય તે રહે અને નબળાં હોય તેનો નાશ થાય.

(૪) આસપાસના સંયોગો અને શિક્ષણની સારી કે માઠી અસર મનુષ્ય ઉપર થાય છે.

(૫) મનુષ્યના, જે ઘણા જન્મો થતા હોય અને થયા હોય તો તેમાંના થોડા તો યાદ રહેવા જોઈએ ને ? કંઈ નહિ તો આ જન્મ પહેલાનો એક જન્મ તો યાદ રહેવો જોઈએ ને ?

(૬) પુનર્જન્મમાં માનવું એ એક જાતની નબળાઈ છે, એક જાતનો સધીયારો છે. અહંભાવને ટકાવી રાખવાની એક યુક્તિ છે, ભોળા લોકોને ભરમાવવાની એક પેરવી છે.

(૭) દુનિયાના ઘણા પાશ્ચાત્ય વિચારકોએ પુનર્જન્મની વિરુદ્ધમાં પોતાના વિચારો રજૂ કર્યો છે; અને પુનર્જન્મમાં નહિ માનવાથી કરોડો ગેરલાભ થતો હોય તેમ જણાવું નથી.

(૮)

આવાં કારણોને લીધે પુનર્જન્મમાં માનવાની કશી જરૂર નથી.

ઉપરની દલીલોના ઉત્તર

(૧) ગુરુત્વાકર્ષણના નિયમને સર આયઝાક ન્યુટનના જન્મ પહેલાં કેઈ માનતું નહોતું એટલે એ નિયમ પહેલાં નહોતો એમ ન હતું. એવી જ રીતે પુનર્જન્મના નિયમમાં ધણા લોકો માનતા નથી માટે એ નિયમ ન હોવો જોઈએ એમ કહી શકાય નહિ.

દરેક ધર્મના મહાપુરુષોએ, દેશ, કાળ અને લોકોની સ્થિતિનો વિચાર કરીને ધર્મશિક્ષણ આપેલું છે. એટલે અમુક દેશકાળમાં જે શિક્ષણની વધારે જરૂર જણાઈ હોય તે આપેલું છે. માટે અમુક ધર્મમાં પુનર્જન્મ સંબંધમાં કહેવામાં આવ્યું નથી માટે પુનર્જન્મ નથી એમ માની શકાય નહિ. વળી પુનર્જન્મ એ અમુક ધર્મની માન્યતા નથી પણ તે ઇશ્વરી યોજનાનો એક નિયમ છે એટલે એ નિયમ ગુરુત્વાકર્ષણના નિયમની માફક તેમાં માનનારને તથા નહિ માનનારને પણ લાગુ પડે છે.

(૨) વંશપરંપરાનો નિયમ—Law of Heredity નો સંબંધ મનુષ્યને મળતા શરીર સાથે છે; તેનાં હૃદય, મન અને આત્માની શક્તિ સાથે નથી. શરીરની ખામીઓ કે ખુબીઓ, શરીરનો દેખાવ, અવાજ વગેરે, મા કે આપના જેવાં હોય છે પણ માણસનું ચારિત્ર્ય તેનું પોતાનું જ હોઈ અને તે ગતજન્મોની કમાણી પર આધાર રાખે છે. વંશપરંપરાનો નિયમ એ મનુષ્યજન્મમાં કારણરૂપ નથી પણ કાર્યરૂપ છે. અમુક જીવે એવી જાતના સંસ્કારો ઊભા કર્યા છે કે જેથી તેને અમુક પ્રકારનું શરીર આપે એવા માખાપને ત્યાં જન્મ આપવામાં આવ્યો છે. શરીરના જન્મનું કારણ ઉત્પન્ન કરનાર તો જીવાત્મા પોતે છે. વંશપરંપરાનો નિયમ તો જીવાત્માએ આરંભેલું કાર્ય સિદ્ધ કરી આપે છે. શ્રી શંકરાચાર્ય, ભગવાન બુદ્ધ, મહાવીરસ્વામી, જીસસક્રીસ્ટ, હજરત મહમદ, ગુરુ નાનક વગેરે મહાપુરુષોનાં માખાપો તેઓના જેવાં નહોતાં અને તેમના વંશજો તેમના જેવા મહાપુરુષો પાક્યા નથી. કવિ કાલિદાસ, શેકસપીઅર વગેરેના

(૯)

માયાપો કવિ નહોતાં અને પછીથી તેમના વંશજો તેમના જેવા થયા નથી. એ જ બતાવે છે કે વંશપરંપરાનો નિયમ એ મનુષ્ય જન્મમાં કારણભૂત નથી પણ કાર્યરૂપ છે.

(૩) ઉત્તમનો ઉત્કર્ષ-Survival of the fittestની વાતો કેટલાક વૈજ્ઞાનિકો કરી ગયા છે અને કેટલાક વૈજ્ઞાનિકો કરે છે. પણ ઉત્તમના આગમન-Arrival of the fittest ની વાત તેઓ સંતોષકારક રીતે સમજવી શકતા નથી. ગરીબ માયાપને ત્યાં જન્મેલો મનુષ્ય ધનાઢ્ય બને છે; અશિક્ષિત કે થોડા શિક્ષિત માયાપને ત્યાં જન્મેલો મનુષ્ય પેગંબરની-મહાત્માની સ્થિતિએ પહોંચે છે. સંગીતથી બીજકુત્ર અપરિચિત માયાપોને ત્યાં સારો સંગીતવેત્તા જન્મે છે. અત્યંતિક શક્તિવાળા જીવોનું જગતમાં આગમન એ ઉત્તમના ઉત્કર્ષનું જ પરિણામ નથી પણ ઉત્તમના આગમનનું છે. અને ઉત્તમતા એ આગલા જન્મોના અનુસવનું ફળ છે.

(૪) શિક્ષણ અને આસપાસના સંયોગોની અસર મનુષ્યજીવન ઉપર થાય છે એ વાત ખરી છે પણ તેની અસર સઘળા મનુષ્યો ઉપર એકસરખી થતી નથી. અમુક વિષયમાં નિષ્ણાત એવો એક શિક્ષક પોતાના વર્ગના ત્રીશ ચાલીશ વિદ્યાર્થીઓને અમુક વિષયોનું શિક્ષણ આપે છે; પણ તે વર્ગના સઘળા વિદ્યાર્થીઓ તે વિષયનું એક સરખું જ્ઞાન મેળવી શકતા નથી. સંતપુરુષોની આસપાસ રહેનારા લોકો તે જ જન્મમાં સન્ત થઈ જતા નથી. પણ દરેક મનુષ્ય પોતાની શક્તિના પ્રમાણમાં જ ફેળવણીનો, સત્સંગનો કે સંયોગોનો લાભ લઈ શકે છે. તદ્દન જંગલી મનુષ્યને ગમે તેવા સારા સંયોગોમાં મૂકશો તો તે જ જન્મમાં સંસ્કારી મનુષ્ય બનતો નથી, બની શકતો નથી. એટલે દરેક મનુષ્ય તેને મળતી ફેળવણી અને મળેલા સંયોગો ઉપરાંત તેના પોતાના ગતજન્મમાં મેળવેલા વિકાસનું પરિણામ છે. એમ માન્યા વિના છૂટકો નથી.

(૫) લોકોને, સામાન્ય રીતે ગતજન્મની યાદ રહેતી નથી માટે પુનર્જન્મ ન હોવો જોઈએ એ દલીલ પણ ટકી શકતી નથી; કેમકે આ જ જન્મમાં એવા ધણા પ્રસંગો બની ગયા છે કે જે બૂલાઈ ગયા છે, બૂલાતા જાય છે. વળી દરેક જન્મે સામાન્ય રીતે, સ્થૂંચશરીર વૃત્તિશરીર, અને વિચારશરીર નવાં બાંધાય છે. એટલે ગતશરીરના સંસ્કારો જીવાત્મા સાથે રહે છે પણ નવા શરીરને તેની યાદ રહેતી નથી. વળી જ્યાં સુધી જીવાત્મા પોતે દેહતાદાત્મ્યથી જકડાયેલો હોય છે ત્યાં સુધી તે ગતજન્મો સ્થૂંચદેહમાં યાદ રહેતા નથી. પરંતુ ગતજન્મોની યાદ સૌ કોઈની સાથે અમુક શક્તિ, અમુક શોખ, અમુક ખુબી, અમુક ખામીરૂપે રહે છે અને તેને અમુક રીતે તાજી પણ કરી શકાય છે.

(૬) કોઈપણ બાબત, સમજ્યા વિના માની લેવી એ જોટલી નયજાઈ છે તેટલી જ નયજાઈ, બદ્ધમતથી કોઈ બાબતમાં ન માનવું, અથવા કોઈ બાબતનો તટસ્થ રીતે અભ્યાસ કર્યા સિવાય જ “તેમ હોય જ નહિ” એમ કહેવું એ છે. જેઓ પુનર્જન્મના નિયમનો અભ્યાસ કર્યા વિના તેમાં માને છે તેઓ પોતાના અહંજાને ટકાવી રાખવામાં અને “હવે પછી પણ રહીશું જ,” મૃત્યુ પામેલા સંબંધીને પણ પરલોકમાં મળીશું,” એવો સંધીયારો લઈ લે છે એ વાત ખરી છે. પરંતુ લોકો કોઈ નિયમને સમજ્યા વિના તેનો દુરુપયોગ કરે તો તેને માટે કુદરતનો કોઈ નિયમ ખોટો ઠરતો નથી. કોઈ લોકો બ્રાહ્મણને દુરુપયોગ કરે છે, કોઈ સત્યનો દુરુપયોગ કરે છે, કોઈ ન્યાયનો દુરુપયોગ કરે છે, એથી કંઈ તે તે સદ્ગુણો ખોટા છે અથવા છે જ નહિ એમ ઠરતું નથી. શહેરના રસ્તાની બાજુએ બેઠેલો અને પોતાને ‘જોષી’ કહેવરાવનાર કોઈ માણસ એક પૈસો લઈને કોઈનું ભવિષ્ય કહી દે અને તે ખોટું પડે, એથી જ્યોતિષવિદ્યા ખોટી પડતી નથી; તેમ કોઈ માણસ કોઈ બોળા લોકો પાસે પુનર્જન્મને નામે પુણ્યદાન કરાતી, પોતે તે લાભ જાય એથી પુનર્જન્મનો નિયમ ખોટો ઠરતો નથી.

(૭) પશ્ચિમના લોકો ઘણાં વર્ષો સુધી જડવાદી વિજ્ઞાનની છાયામાં રહ્યાં હતાં એટલે ત્યાંના વિચારકો સ્થૂઝ જમત્ સિવાય કશામાં માનતા નહોતા. પરંતુ છેલ્લાં પચાસેક વર્ષમાં વિજ્ઞાન પણ આગળ વધેલું છે. સર વીલીયમ કુકસ, સર ઓલીવર લોન્ડ જેવા સુપ્રસિદ્ધ વૈજ્ઞાનિકો, શોપનહોર અને મેકસ મ્યુલર જેવા વિચારકો જીવનવિકાસ અને મરણાન્તર સ્થિતિમાં માની ગયા છે. પાયથેગોરસ અને પ્લેટો જેવા ગ્રીક તત્ત્વચિન્તકો, ખ્રીસ્તી શાધર ઓરીજેન, ગોથે, ફોય, શેલ્ડોંગ અને લેસીંગ જેવા જર્મન શીક્ષકો, વર્ડસ્વર્થ અને બ્રાઉનિંગ જેવા કવિઓ અને પ્રો. મેકટેગાર્ટ વગેરે પાશ્ચાત્ય પુરુષો પુર્વજન્મમાં માનતા હતા. પ્રેતાવાહન-Spiritualism ના ઉપર, મરણ પામેલાની સાથે સંબંધમાં આવવા સંબંધે, અનેક પુસ્તકો લખાયાં છે અને અનેક પ્રયોગો થઈ રહેલા છે. આજના અનેક સુપ્રસિદ્ધ વૈજ્ઞાનિકો સર્વવ્યાપક અને સર્વવ્યાપક શક્તિમાં માનવા લાગ્યા છે. વિજ્ઞાન આધ્યાત્મિક પ્રદેશ તરફ વળતું જાય છે. એટલે થોડા પાશ્ચાત્ય વિચારકો પુનર્જન્મની વિરુદ્ધમાં પોતાના વિચારો દર્શાવી ગયા છે એ દલીલ ચાલી શકે તેમ નથી.

પુનર્જન્મના નિયમમાં નહિ માનનારને કશો ગેરલાભ થતો હોય તેમ જણાતું નથી એમ એ નિયમ નહિ સમજનાર લોકો કહી શકે છે; પરંતુ તે નિયમનો સમજપૂર્વક અભ્યાસ કરી તેમાં માનનારને શું લાભ થાય છે તે જ્યારે સમજાય છે ત્યારે જ તેમાં નહિ માનનારને શું ગેરલાભ થાય છે તેની ખબર પડે છે.

આ નિયમમાં સમજપૂર્વક માનનાર અને તે દષ્ટિએ જીવનારને શું લાભ થાય છે તે હવે પછી જણાશે.

પુનર્જન્મનો નિયમ, સૌ કોઈને પૂર્ણતા તરફ લઈ જાય છે. એટલુંજ નહિ પણ આ નિયમ સમજવાથી જીવનના અનેક પ્રશ્નોના ઉકેલ થઈ જાય છે અને જીવન જીવવા જેવું બને છે.

(૧૨)

પુનર્જન્મ કેનો થાય છે ?

જેમ એક જ શક્તિ, આ વિશ્વમાં, સર્જક, પોષક અને પુનરોદ્ધારક રૂપે કામ કરી રહેલ છે તેમ એક જ શક્તિ, આ પિંડમાં સર્જક, પોષક અને પુનરોદ્ધારક રૂપે કામ કરી રહેલ છે. વિશ્વમાં ઉપરનાં ત્રણ કામ કરી રહેલી શક્તિને, કાર્યભેદથી, ક્ષરપુરુષ (દશ્ય જગતમાં કાર્ય કરતી શક્તિ) અક્ષરપુરુષ (અદશ્ય જગતમાં કાર્ય કરતી શક્તિ) પુરુષોત્તમ (અદશ્ય જગતથી પર એવી શક્તિ) ના નામથી શ્રીભગવદ્ ગીતામાં ઓળખાવવામાં આવેલ છે. આપણા પિંડમાં ઉપર જણાવેલ ત્રણ પ્રકારનું કામ કરી રહેલ શક્તિને ભૂતાત્મા (સ્થૂલશરીર, વૃત્તિ-શરીર અને વિચારશરીરમાં કાર્ય કરી રહેલ શક્તિ) જીવાત્મા (ચિત્ત, મન, બુદ્ધિ અને અહંકારરૂપે કાર્ય કરી રહેલ શક્તિ), આત્મા વિશ્વજીવન સાથે એકરૂપ રહેલી શક્તિ) ના નામથી શાસ્ત્રકારોએ ઓળખાવેલ છે. આ ત્રણ પૈકી આત્માનો જન્મ થતો નથી; કેમકે તે પરમાત્મા સાથે એક હોઈ અનાદિ અનંત છે. જીવાત્માનો જન્મ થતો નથી, કેમકે તે પણ કારણહેલની ભૂમિકા પરથી નીચે આવતો નથી. પણ તેનો ચિત્તરૂપી અંશ, જેને આપણે ભૂતાત્મા કહેલ છે તે, મન, બુદ્ધિ અને અહંકારના સ્વભાવ સાથે, વિચારશરીર, વૃત્તિશરીર અને સ્થૂલશરીરથી દરેક જન્મ લે છે અને તે શરીરોદ્ધારા, સ્થૂલજગત, વાસના-જગત, અને વિચારમય જગતનો અનુભવ લે છે અને આ ત્રણે શરીરોના મરણ પછી, એકઠો કરેલો અનુભવ જીવાત્માને આપી દે છે. આમ કરતાં, અનેક જન્મો પછી, ભૂતાત્મા, જીવાત્મા સાથે, જીવાત્મા, આત્મા સાથે અને આત્મા પરમાત્મા સાથે એકપતો સાક્ષાત્કાર કરે ત્યાં સુધી ભૂતાત્માનું જન્મ મરણ થયા કરે છે. દ્વંકમાં જન્મ અને મરણનો સંબંધ ભૂતાત્મા નામથી ઓળખાતી આત્મશક્તિ સાથે છે. જીવાત્મા અને આત્માની સાથે નથી. જીવન ભૂતાત્મારૂપે કર્મ કરે છે, જીવાત્મારૂપે અનુભવ લે છે. અને આત્મારૂપે સાક્ષી રહે છે.

પુનર્જન્મ શા માટે થાય છે ?

એક પિતા પોતાના બાળકને મેટ્રિક થવા હાઇસ્કૂલમાં મોકલે છે પણ તેના અભ્યાસની શરૂઆત તો પહેલાં ધોરણથી જ થાય છે, મેટ્રિક કલાસથી નહિ. જેમ જેમ તે નીચલા ધોરણની પરીક્ષા આપતો જાય છે તેમ તેમ તે ઉપરના ધોરણમાં જતો જાય છે. જે વિદ્યાર્થી ચાલાક અને હોશિયાર હોય છે તો પહેલે જીજી નંબરે પાસ થાય છે. જે સાધારણ બુદ્ધિનો હોય તો નીચે નંબરે પાસ થાય છે અને જે ઠાઠ હોય તો દરેક ધોરણમાં એક કરતાં વધારે વર્ષો લે છે; છતાંય સઘળા વિષયોમાં પાસ ન થાય તો ચઢાવવો પડે છે. પિતાની એવી ઇચ્છા હોય કે ભણે મમે તેટલાં વર્ષો થાય પણ પુત્રે મેટ્રિક થવાનું જ, તો જ્યાંસુધી તે મેટ્રિક ન થાય ત્યાંસુધી હાઇસ્કૂલે જવું જ પડે છે. એ જ રીતે આ વિશ્વ એક શાળા છે. પરમાત્મા પિતા છે જીવાત્મા પ્રભુના બાળકો છે. પૂર્ણ થવા માટે સૌને આ વિશ્વશાળામાં મોકલવામાં આવ્યા છે, જ્યાં સુધી પોતાનામાં રહેલી પ્રભુતા ન ખીલવે ત્યાંસુધી સઘળા જીવોને અભ્યાસ માટે વિશ્વશાળામાં આવવું જ પડે છે. હાઇસ્કૂલમાં જીદાંજીદાં ધોરણો હોય છે; તેમ વિશ્વશાળામાં પણ જીદી જીદી ભૂમિકાઓ છે. દરેક ભૂમિકામાં, જીવાત્મા પોતાનું અમુક તત્ત્વ ખીલવે છે. જ્યારે તે સઘળી ભૂમિકામાંથી પસાર થઈ જાય છે, ત્યારે તે પોતાનાં સઘળાં તત્ત્વો, પોતાની સઘળી કળાઓ ખીલતે છે અને પોતે પૂર્ણાત્મા-પૂર્ણપુરુષ-પ્રેમંબર બને છે. પછી તેને પુનર્જન્મનો નિયમ લાગુ પડતો નથી. આ લોકમાં જન્મ લેવાની તેને કોઈ ફરજ પાડી શકતું નથી. મેટ્રિક પાસ થયેલો યુવાન તેની ઇચ્છા હોય તો હાઇસ્કૂલમાં જઈ શકે છે; પણ તે વિદ્યાર્થી તરીકે જતો નથી, એક શિક્ષક તરીકે અથવા મુલાકાત લેનાર તરીકે જાય છે. એ જ રીતે કોઈ પૂર્ણપુરુષ વિશ્વમાં આવે તો તે એક સામાન્ય જીવાત્મા તરીકે આવતો નથી પણ મહાત્મા તરીકે આવે છે.

ભગવાન શ્રી કૃષ્ણે ભગવદ્ગીતામાં કહ્યું છે કે :—

મામુપેત્ય પુનર્જન્મ દુઃખાલયમશાશ્વતમ્ ।

નાપ્નુવન્તિ મહાત્માનઃ સંસિદ્ધિ પરમાં ગતાઃ ॥

“ પરમસિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી છે એવા મહાત્માઓ મને પહોંચ્યા પછી દુઃખથી ભરેલો અને નાશવંત એવો પુનર્જન્મ લેતા નથી. ”

આ પ્રમાણે પુનર્જન્મ મનુષ્યને પૂર્ણ બનાવવા માટે છે. એક જ જન્મમાં પૂર્ણ થઈ શકાતું નથી, માટે અનેક જન્મો લેવા પડે છે.

પુનર્જન્મ કઈ રીતે થાય છે ?

આ વિશ્વમાં ‘કાલચક્ર’નો નિયમ છે. આ નિયમને વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ Law of Periodicity અથવા Law of Cycles પણ કહે છે. રાત્રિ અને દિવસ, ઉત્તરાયણ અને દક્ષિણાયન, ઋતુઓનું ક્રમવાર દરવર્ષે આવવું, સમુદ્રની ભરતીઓટ, વૃક્ષને દરવર્ષે જૂનાં પાંદડાં ખરી જવાં અને નવાં આવવાં, પશુ, પક્ષી, મનુષ્યનો જન્મ થવો અને મૃત્યુ આવવું, આ સઘળું ‘કાલચક્ર’ના નિયમથી થાય છે એમ પાશ્ચાત્ય વિચારકો પણ સ્વીકારવા માંડ્યા છે અને ‘કાલચક્ર’નો નિયમ એ પુનર્જન્મના નિયમનું જ બીજું નામ છે.

પુનર્જન્મનો નિયમ જીવાત્માને વિચાર ભૂમિકાનો અનુભવ લેવા માટે પહેલાં વિચારશરીર, પછી વાસના ભૂમિકાનો અનુભવ લેવા માટે વાસનાશરીર અને પછી રથૂલ ભૂમિકાનો અનુભવ લેવા માટે રથૂલશરીર મેળવી આપે છે. આ શરીરોથી તે આ ત્રણ ભૂમિકાનો અનુભવ મેળવી શકે છે. અને પછી જેમ વૃક્ષના પાંદડાં ખરી જાય છે તેમ રથૂલશરીર, વૃત્તિશરીર અને વિચારશરીર એક પછી એક ખરી પડે છે અને ફરીથી તે તે શરીરો મળે છે. રથૂલ ભૂમિકા ઉપર આપણે રથૂલશરીરનો જન્મ થતો અને તેનું મૃત્યુ થતું જોઈએ છીએ, એટલે આપણા જન્મથી મૃત્યુ સુધીના સમયને જ જીવનકાળ ગણીએ છીએ. જ્યારે ખરી રીતે તો જૂતાત્મા-દેહધારી અહમ્-નો જીવનકાળ, વિચાર

ભૂમિકાપર વિચારશરીર ધારણ કરે ત્યારથી શરૂ થાય છે અને પછી ખીજાં શરીરો ધારણ કર્યા બાદ એક પછી એક છોડી છેવટે વિચારશરીર પણ છોડી દે, ત્યાંસુધી ચાલે છે. જીવાત્મા પાસે દરેક ભૂમિકા પર અડક અણુ એવું હોય છે કે જેની આસપાસ તે તે ભૂમિકાનું શરીર અંધાય છે અને બ્યારે શરીરનો નાશ થાય ત્યારે તે તે શરીરને મળેલો અનુભવ તે તે ભૂમિકાના અણુમાં સચવાઈ રહે છે. થીઓસોફીકલ સાહિત્યમાં આ અણુને Permanent Atom—એક કદપ સુધી જીવાત્મા સાથે રહેતું અણુ—કદપાણુ—ના નામથી ઓળખવામાં આવે છે.

એક સરખામણી

દેહમાં રહેલું સંવિત્ (બાન)—આખા શરીરમાં વ્યાપેલું હોવા છતાં, સાંભળતી વખતે કર્ણોવતાર, જોતી વખતે અક્ષી—અવતાર, ચાખતી વખતે જીહ્વાવતાર, સુંઘતી વખતે નાસિકાવતાર, હાથથી કોઈ વસ્તુ ગ્રહણ કરતી વખતે હસ્તાવતાર, ચાલતી વખતે પાદાવતાર અને છે અને તે તે ઇન્દ્રિયદ્વારા કરવાનું કામ પૂરું થતાં તે તે ઇન્દ્રિયમાં મૂકેલી શક્તિ પાછી ખેંચી લે છે. તેવીજ રીતે જીવાત્મા નિયત્રા ત્રણ જીવનોનો અનુભવ લેતી વખતે જૂતાત્મા—અવતાર અને છે અને તે દ્વારા લઈ શકાય તેટલો અનુભવ લીધા પછી તેમાં મૂકેલી શક્તિ પાછી ખેંચી લે છે. આ રીતે મનુષ્યના જન્મો થાય છે.

અનેક જન્મો શા માટે ?

બાળક જન્મે તે વખતે તેમને માટે ઝખલાં શીવરાબ્યાં હોય તે ત્રણ ચાર મહિને કે છ મહિને ટૂંકાં પડે. બાળક છ મહિનાનું થાય ત્યારે જે ઝખલાં શીવરાબ્યાં હોય તે એક વર્ષનું થતાં ટૂંકાં પડે. ટૂંકામાં જેમ જેમ બાળક મોટું થતું જાય તેમ તેમ આગલાં કપડાં પડ્યાં હોય તો તે નકામાં થાય. બાળક અને કપડાં વચ્ચે જેવો સંબંધ છે તેવો જ સંબંધ જીવાત્મા અને તેના શરીરો વચ્ચે છે. જેમ જેમ, જીવાત્મા વિકાસમાં આગળ વધે તેમ તેમ તેને વધારે શુદ્ધ, વધારે કોમળ,

ખહારનાં ઉચ્ચ આદેશનો ઝીલી શકે તેવાં, વધારે જાંચો અનુભવ સેવામાં સાધનબૃત થાય તેવાં શરીરોની જરૂર પડતી જાય છે. જંગલી; અર્ધ જંગલી; ગામડાના મજૂર, કારીગર, ખેડૂત, વેપારી, આગેવાન, શિક્ષક, ધર્મોપદેશક; જિજ્ઞાસુ પ્રસિદ્ધ વેપારી, અધિકારી, લોકનાયક, લોકસેવક, દાનેશ્વરી, મહાંત; પ્રાન્તના અધિકારી, પંડિત, એન્જનીઅર; દેશના જુદા જુદા ક્ષેત્રોનાં સુપ્રસિદ્ધ સ્ત્રીપુરુષો; જન્મતને ખાતર દેહ ધારણ કરનારા સન્તો, મહાત્માઓ વગેરે સૌને તેઓની શક્તિ લોકસેવા અને સંસ્કારિતાના પ્રમાણમાં ક્રમવાર બેસાડીને તેમનાં શરીરોનું બારીક નિરીક્ષણ કરવામાં આવશે તો જણાશે કે જીવાત્માની સંસ્કારિતાના પ્રમાણમાં શરીર પણ વધારે સારા પરમાણુવાળું અને સારી રીતે વિકસેલું છે. જગતમાં જીવનવિકાસ અને પ્રકૃતિવિકાસ, ધીમે ધીમે, પણ સાથે ચાલી રહ્યા છે એટલે પ્રકૃતિ અને પુરુષની પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવા માટે અનેક જન્મોની જરૂર છે.

સ્ત્રી અને પુરુષ જાતિ શા માટે?

વિશ્વમાં સ્ત્રી અને પુરુષજાતિનો સંકેત પણ, જીવનવિકાસને સહાય કરવા માટે છે. સ્ત્રીશરીરમાં ક્રોમળતાપ્રધાન સદ્ગુણો, અને પુરુષશરીરમાં દઢતાપ્રધાન સદ્ગુણો, સામાન્ય રીતે, સહેલાઈથી ખીલવી શકાય છે. આથી એમ સમજવાનું નથી કે દરેક સ્ત્રી એટલે ક્રોમળતાની મૂર્તિ અને દરેક પુરુષ એટલે દઢતાની પ્રતિમા. સમજવાનું તો એટલું કે આ બે પ્રકારનાં શરીરો, બે જુદા પ્રકારના સદ્ગુણો ખીલવવામાં ધણા જન્મો સુધી ઉપયોગી થાય છે. સ્ત્રીજાતિમાં થોડા જન્મો-થોડાં શરીરો-લઘુ ક્રોમળતાના થોડા અંશે ખીલવ્યા પછી જીવાત્મા થોડાં પુરુષશરીરો-પુરુષજન્મોનો ઉપયોગ કરી દઢતાના થોડા અંશ ખીલવે છે. ફરીથી થોડાં સ્ત્રીશરીરો લે છે અને ક્રોમળતાપ્રધાન સદ્ગુણોના અંશે તે વધારે છે; ફરીથી થોડાં પુરુષશરીરોનો રવીકાર કરે છે અને દઢતાપ્રધાન સદ્ગુણોના અંશે વધારે છે. જો ક્રોમળતા પ્રધાન સદ્ગુણો, પહેલાં, સંપૂર્ણપણે ખીલવાયે જાય તો દઢતાપ્રધાન સદ્ગુણો ખીલવા

બહુ મુશ્કેલ પડે અને જો દંઢતાપ્રધાન સદ્ગુણો, પહેલાં સંપૂર્ણપણે ખીલવાઈ જાય તો કોમળતાપ્રધાન સદ્ગુણો ખીલવવા બહુ કઠિન થઈ જાય. એટલા માટે સામાન્ય રીતે એકજ જાતિમાં ઓછામાં ઓછા ત્રણ જન્મો અને વધારેમાં વધારે સાત જન્મો લેવામાં આવે છે, એમ આ નિયમના સંશોધકો કહે છે. અલગત કોઈ એવા પણ શક્તિશાળી અને ઇચ્છાપ્રધાન આત્માઓ, વિશ્વમાં છે કે જેઓ વિકાસક્રમમાં અમુક સ્થિતિએ પહોંચ્યા પછી એકજ જાતિનાં શરીરો લેતા રહે છે. આવા ફેરફાર પણ પુનર્જન્મના નિયમના જ્ઞાનથી જ થઈ શકે છે.

જીવાત્મા પોતે સ્ત્રી નથી તેમ પુરુષ પણ નથી; તે આવા ભેદથી પર છે. પણ પોતાનામાં, ગુપ્તપણે ચહેત્રી શક્તિ ખીલવવા માટેજ અને જાતિનાં શરીરોનો તે ઉપયોગ કરે છે. જ્યારે જીવાત્મા ઉપરાઉપર અમુક જન્મો સુધી સ્ત્રીશરીર પસંદ કરે છે ત્યારે દરેક જન્મે તે શરીર ઉપર કોમળતાની છાપ વધતી જાય છે અને પછી જ્યારે તે શરીરની જાતિ બદલી, પુરુષશરીર લે છે ત્યારે, શરીર, પુરુષજાતિનું હોવા છતાં તેના ઉપર સ્ત્રીત્વની છાપ વધારે દેખાય છે. તેનો અવાજ, તેના હાવભાવ, તેનો ચહેરો, સ્ત્રીજાતિના અવાજ, હાવભાવ અને ચહેરાને વધારે મળતા આવે છે. એજ રીતે જીવ જ્યારે અમુક જન્મો સુધી પુરુષશરીરનો ઉપયોગ કર્યો પછી સ્ત્રીશરીર છે ત્યારે એ શરીરની આકૃતિ અવાજ, દાઢીમૂછના ઘોડા વાળ, કાર્યપદ્ધતિ પુરુષના જેવાં હોય છે. આવાં ઘણાં સ્ત્રીપુરુષો આપણે જગતમાં જોઈએ છીએ. આથી પણ પુનર્જન્મનો નિયમ સાબીત થાય છે. અને કોમળતાપ્રધાન અને દંઢતાપ્રધાન સદ્ગુણોને સર્વોંશે ખીલવવા માટે અનેક જન્મો લેવાની જરૂર છે એમ સમજી શકાય છે.

સ્ત્રીશરીર સામાન્ય રીતે વૃત્તિપ્રધાન છે. પુરુષશરીર સામાન્ય રીતે વિચારપ્રધાન છે. પરંતુ જંગલી સ્થિતિનાં સ્ત્રીપુરુષોનાં શરીરો જોઈશું તો તેમના ચહેરામાં બહુ ફરક જણાશે નહિ; કેમકે તેમનામાં

વૃત્તિ કે વિચાર ખીલેલાં હોતાં નથી. પરંતુ જેમ જીવાત્મા સ્ત્રીશરીર અને પુરુષશરીર વારંવાર બદલતો જાય છે, તેમ તેમ વૃત્તિ અને વિચાર ખીલતાં જાય છે. આમ અનેકવાર જાતિ બદલતાં કોઈ દેહમાં વૃત્તિપ્રધાનતા વધી અથવા ઓછી જાણાય છે, તો કોઈ દેહમાં વિચારપ્રધાનતા વધેલી જાણાય છે; પરંતુ આગળ ક્ષપતાં એવી સ્થિતિ આવે છે કે જ્યારે વૃત્તિ અને વિચાર બંને સરખા પ્રમાણમાં ખીલેલાં હોય છે અને બંનેનું સમતોલપણું પ્રાપ્ત થાય છે. આ સ્થિતિએ પહોંચ્યા પછી જીવાત્માને બંને જાતિનાં શરીરો એક સરખાં ઉપયોગી થાય છે અને જે વખતે જે જાતિનું શરીર લોકસેવામાં વધારે જરૂરનું જાણાય તે, તે લઈ લે છે.

સ્ત્રીપુરુષનાં લગ્ન પછી બંને જીવાત્માને તેમના વિકાસમાં મદદ કરવા માટે છે. ખરી રીતે, લગ્ન, વૃત્તિ અને વિચારનું થાય છે; કેમકે સ્ત્રીએ પોતાના પતિ સાથે રહી વિચાર ખીલવવાનો છે અને પુરુષે પોતાની પત્ની સાથે રહી વૃત્તિ ખીલવવાની છે. આ રીતે એક જન્મમાં બંને જાતિનો અનુભવ લેવાની તક, લગ્નપદ્ધતિથી પ્રાપ્ત થાય છે.

અમુક દેશ અને અમુક કુટુંબમાં જન્મ કેમ થાય છે ?

કોઈ એક જીવાત્મા માટે સ્થૂળશરીર પસંદ કરતી વખતે ચાર બાબતનો વિચાર કરવામાં આવે છે:—

(૧) વિકાસક્રમ:—જીવાત્મા જીવનવિકાસમાં કેટલો આગળ વધેલો છે તે પહેલું જોવામાં આવે છે. આ દૃષ્ટિએ, જીવાત્મા માટે એવું શરીર મેળવી આપવું જોઈએ કે જે દ્વારા જીવાત્મા નવો અનુભવ મેળવી શકે. માઆપો પછી એવાં શોધવાં જોઈએ કે જેઓ જોઈએ તેવા પ્રકારના શરીરને જન્મ આપી શકે. વિકાસક્રમની દૃષ્ટિએ જન્મતના ધણા ભાગો એવા છે જ્યાં ઘણી સ્થિતિના જીવો માટે યોગ્ય સ્થૂળશરીર મળી શકે.

(૨) કર્મ:—જીવાત્માને, તેના વિકાસમાં સાધનરૂપ થાય તેવું શરીર મળવું જોઈએ. પછી તે સાથે જીવાત્માએ ગતસ્થૂળશ્રદ્ધમશરીરોથી કરેલાં કર્મોનું સાફમાફું ફળ જ્યાં મળી શકે એવા પ્રદેશમાં તેને સ્થૂળ

શરીર મળવું જોઈએ. આ રીતે જીવાત્માનાં પ્રારબ્ધકર્મો વિકાસક્રમથી મળી શકતા ક્ષેત્રને સંકુચિત કરી નાખે છે. પ્રારબ્ધકર્મ, જીવાત્મા માટેનું શરીર અમુક જાતના સંયોગોવાળાં પ્રદેશ, કોમ, શહેર કે ગામમાં પસંદ કરાવે છે. આ ક્ષેત્ર પણ આગળ જતાં સાંકડું થઈ જાય છે.

(૩) ઋણાનુબંધ:—વિકાસક્રમ નવા અનુભવની દૃષ્ટિએ શરીર પસંદ કરવાનું સૂચવે છે. પ્રારબ્ધકર્મ સુખદુઃખ ભોગવવાની દૃષ્ટિએ શરીરની પસંદગી કરવાનું કહે છે. પણ ઋણાનુબંધ આ બંનેને જણાવે છે કે “ તમારું બંનેનું કહેવું ખરું છે. પણ જે જીવાત્મા માટે સ્થૂળશરીર પસંદ કરવાનું છે તે ભૂતકાળમાં અને ગતજન્મોમાં જે જીવાત્માઓના સ્થૂળ સંબંધમાં હતો તેઓમાંથી જેઓને સ્થૂળશરીર હોય અને જેઓની સાથે માતાપિતા અને પુત્ર-પુત્રી ભાવવાળો ઋણાનુબંધ ઘડાયો હોય ત્યાંજ તેને માટે સ્થૂળશરીર મળવું જોઈએ, કે જેથી બાળકના જન્મથી ‘ આ અમારું બાળક છે ’ એવું મમત્વ સહજ ઉત્પન્ન થાય અને જીવાત્માને તેના શરીર-ઉછેરમાં સ્વાભાવિક રીતે સગવડ મળી જાય. આ રીતે ઋણાનુબંધથી સ્થૂળશરીરના જન્મનું ક્ષેત્ર અમુક માતાપિતાના ઘર જેટલુંજ નાનું થઈ જાય છે અને અમુક અનુભવની તકો, અમુક તકો, અમુક સગવડો, અમુક અઘવડો, અમુક સ્વભાવના કુટુંબીઓનો સંબંધ જીવાત્માને મળે છે.

જ્યાં સુધી જીવાત્મા પૂર્ણતાની નજદીક પહોંચતો નથી ત્યાંસુધી તેનું સ્થૂળશરીર ઉપરની ત્રણ બાબતોનો વિચાર કરીને જન્મલેવાનું નક્કી કરે છે. પરંતુ જ્યારે તે પૂર્ણતાની નજદીક પહોંચે છે ત્યારે તેને માટેનું સ્થૂળશરીર કોઈ નવીજ દૃષ્ટિએ નક્કી કરવામાં આવે છે.

(૪) જગતની જરૂરીયાત:—જગતના પેગંબરો, મહાત્માઓ, ઋષિમુનિઓ, ધર્મસ્થાપકો, સંસ્કૃતિસ્થાપકો, પ્રજાઉદ્ધારકો, માટેનું સ્થૂળ શરીર પસંદ કરવામાં તે જીવાત્માનાં વિકાસ, પ્રારબ્ધકર્મ અને ઋણાનુબંધ ગૌણ બને છે અને જગતની જરૂરીયાત મુખ્ય બને છે. આનેજ

લીધે ઘણા મહાન સ્ત્રીપુરુષોનો જન્મ ગમે તેવા અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ સંયોગોમાં, ગમે તેવા સામાન્ય કે અસામાન્ય માતાપિતાને ત્યાં થયેલો જોવામાં આવે છે.

કોઈપણ જીવાત્માને તેનું સ્થૂલશરીર આકર્ષિત રીતે મળી જતું નથી; પણ તે યોજનાપૂર્વક આપવામાં આવે છે. તેમાં વિકાસક્રમ:- The Law Of Evolution, કર્મ- The Law Of Justice ઋણાનુબંધ-The Law Of Attraction and Repulsion અને જગતની જરૂરીયાત-The Law of Universal Necessity આ ચાર કુદરતના નિયમોનો વિચાર કરવામાં આવે છે.

જન્મો ઓછા કરી શકાય કે ?

જેમ કોઈ મનુષ્યને મુંઝવણી દીધેલી જવું હોય તો તે પગે ચાલીને અથવા બળદગાડીમાં બેસીને, અથવા ઘોડા પર, અથવા રેલ્વે રસ્તે, અથવા ઔરોપ્લેનથી, તેની શક્તિ અને સાધનોના પ્રમાણમાં જઈ શકે છે અને એ રીતે વહેલો મોડો દીધેલી પહોંચી જાય છે; તેમ કોઈ પણ મનુષ્ય, જગતભરના વિકાસ સાથે ઘસડાતો ઘસડાતો, અથવા નીતિ-પરાયણતાની મદદથી, અથવા નીતિની સાથે ભક્તિના સાધનથી, અથવા નીતિ, ભક્તિ, અને જ્ઞાનના સાધથી, અથવા નીતિ, ભક્તિ, જ્ઞાન અને સેવાની સહાયથી, અથવા આ ચારે સાથે યોગાભ્યાસથી, અથવા આ પાંચેના ઉપયોગ સાથે કોઈ પૂર્ણપુરુષનો શિષ્ય બનીને વહેલો મોડો પૂર્ણતાએ પહોંચે છે.

જેમ મુંઝવણી દીધેલી જનાર માણસ પોતાની શક્તિ અને સાધનો વધારીને તેમજ વધારે ગતિવિળાં સાધનો વાપરીને એક સાધન કરતાં બીજા સાધનથી વહેલો દીધેલી પહોંચી જાય છે; તેમ મનુષ્યમાં રહેલી પ્રભુતા પ્રકટાવવાનાં, પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવાનાં એક કરતાં વધારે સાધનોની, અને તદ્દુપરાંત જેમણે પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરી છે એવા મહાત્માની મદદથી, મનુષ્ય, ખુબ વહેલો પૂર્ણતાએ પહોંચે છે, અને એ રીતે ઘણા જન્મો ઓછા કરે છે.

તણાતા મનુષ્ય કરતાં તરનાર મનુષ્ય આગળ જાય છે.

કોઇ માણસ પહાડ પરથી વહી આવતી નદીમાં તણાતો જતો હોય તો તે પાણીના વહનની ગતિથી જ ખેંચાતો જાય છે. પણ જો કોઇ માણસ તેજ નદીમાં તરવા પડ્યો હોય તો તે હાથથી હલેલા મારતો, નદીના વેગ કરતાં વધુ વેગે આગળ ચાલ્યો જાય છે. એજ રીતે સામાન્ય મનુષ્ય જગતભરના વિકાસ સાથે ધીમે ધીમે આગળ વધ્યો જાય છે અને તે પોતે આગળ વધે છે તેનું જ્ઞાન પણ રહેતું નથી. પણ જે મનુષ્ય પોતાનો વિકાસ પોતાના હાથમાં લે છે, સાવધાન જીવન ગુજારે છે, પોતાનાં શક્તિ, સાધનો, સંયોગો, સંબંધ અને સમયનો સારામાં સારો ઉપયોગ કરે છે, તે, સામાન્ય વિકાસની ગતિના કરતાં અનેકગણી ગતિથી તર્યો જાય છે અને પછી તરવાના કરતાં ગુરુદેવરૂપી મોટાર લોંબની મદદથી સંસારરૂપી નદીની બહાર થોડા જન્મોમાં નીકળી જાય છે.

દેશી આંખો અને કદમી આંખો.

ગોટલો વાવીને તેમાંથી આંખો ઉછેરવો હોય અને તેનું ફળ આપવું હોય તો તેની ફેરી ખાવા પહેલાં આઠ દશ વર્ષ કાઢી નાંખવાં જોઈએ; પણ જો એક ગોટલો વાવી તેમાંથી એકાદ વર્ષનું બાટું ઉછેરી, કોઇ જાતવાન આંખાની પાતળી ડાળ સાથે, તેની કલમ ખાંચવામાં આવે અને કલમ પાકતાં તે ડાળ કાપી લઈ, કલમને જમીનમાં રોપવામાં આવે અને કલમ કોળી જતાં બાટાની ડાળી કાપી લેવામાં આવે અને કલમને સંભાળવામાં આવે તો ત્રણ વર્ષમાં તેની ફેરી આપવાનો વખત આવે. આજ રીતે જો કોઇ જિજ્ઞાસુ મુમુક્ષુ કોઇ મહાત્માનો શિષ્ય બની તેમની સાથે એકરૂપ થઈ જાય તો તે થોડા જન્મોમાં પૂર્ણપુરુષ થઈ જાય.

પુનર્જન્મનો નિયમ જીવાત્માને તેના વિકાસમાં સહાય કરવા માટે છે; અડચણો ઉભી કરવા માટે નથી. એટલે જો કોઇ મનુષ્ય આ નિયમને બરોબર સમજી તેનો ઉપયોગ કરે તો ઘણાં જન્મોમાં પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરે.

એક અને બીજા જન્મ વચ્ચેનું અંતર કેટલું ?

જંગલી તથા અર્ધજંગલી સ્થિતિના મનુષ્યમાં વૃત્તિ અને વિચાર ખીલેલાં હોતાં નથી એટલે તે મોટે ભાગે સ્થૂલશરીરનું જીવન જીવે છે. મૃત્યુ પછી બહુ થોડાં વર્ષ વાસનાભૂમિકા પર રહી, તે નવું સ્થૂલ-શરીર લે છે. સામાન્ય મનુષ્યમાં સ્વાર્થીવૃત્તિ તથા વિચાર ખીલવા માંડ્યાં હોય છે એટલે તે સ્થૂલશરીરના જીવન ઉપરાંત વાસના તથા વિચારભૂમિકાનું જીવન, અજ્ઞાણપણે જીવે છે. એટલે તે મરણ પછી થોડાં વધારે વર્ષો વાસનાભૂમિકા પર અને થોડાં વર્ષો વિચારભૂમિકાની નીચલી ઉપભૂમિકાપર ગાળી, નવું સ્થૂલશરીર લેવા પાછો ફરે છે. સંસ્કારી મનુષ્યમાં સ્થૂલશરીર, વાસનાશરીર તથા વિચારશરીર ઠીકઠીક તૈયાર થયાં હોય છે એટલે તે આ લોકમાં રહ્યા છતાં, ઉપરની જંને ભૂમિકાનું જીવન પણ સારા પ્રમાણમાં, પણ અજ્ઞાણપણે જીવે છે. મરણ પછી તે થોડો જ સમય વાસનાભૂમિકાપર રહી અસોથી પાંચસો વર્ષ વિચારભૂમિકાપર પસાર કરી કારણભૂમિકાએ પહોંચે છે અને પછી નવું સ્થૂલશરીર લેવા પ્રેરાય છે. સંસ્કારી ઉપરાંત ભક્તિપ્રધાન કે જ્ઞાન-પ્રધાન કે સેવાપ્રધાન કે યોગપ્રધાન મનુષ્ય, કે જે, કોઈ મહાપુરુષના સંબંધમાં પણ આવેલો છે તે, વાસનાભૂમિકાની ઉપલી ઉપભૂમિકા પર થોડો સમય રહી વિચારભૂમિકા તથા કારણભૂમિકા પર એક હજારથી લગભગ અઠી હજાર વર્ષો રહે છે.

આ સ્થૂલ જન્મતની માફક વાસનાજન્મત પણ વસેલું છે. અને વાસનાજન્મતની માફક વિચારજન્મત પણ વસેલું છે. આ દરેક ભૂમિકા-પર વિકાસનાં સઘળાં સાધનો છે. વાસનાભૂમિકાની નીચલી ઉપભૂમિકાઓ પર દુર્ગુણી લોકોને મુશ્કેલી ભોગવવી પડે છે. સદ્ગુણી લોકો આ નીચલી ઉપભૂમિકામાંથી અસાવધપણે પસાર થઈ જાય છે અને તેની ઉપલી ઉપભૂમિકાપર, પોતાનો વિકાસ સુખેથી આગળ ધપાવે છે. સ્થૂલભૂમિકા ઉપર મેળવેલા અનેક પ્રકારના અનુભવોને અનેક શક્તિમાં બદલી નાખતાં તેને વિચારભૂમિકા પર ઘણો સમય લાગે છે. આમ

હોવાથી એક અને બીજા જન્મ વચ્ચેનું અંતર કોઈપણ બે મનુષ્યો માટે એકસરખું ભાગ્યેજ હોય છે; કેમકે, સામાન્ય રીતે, આ અંતરનો આધાર આ ભૂમિકામાં મનુષ્યની સ્થિતિ, તેનાં વૃત્તિ, વિચાર વર્તન અને સ્વભાવ, મરણ પછીની દરેક ભૂમિકા પરની તેની સ્થિતિ અને વર્તનના પર રહેલો છે. આ ઉપરાંત આ અંતરના સંબંધમાં બીજી પણ બાબતોનો વિચાર કરવાનો રહે છે. દાખલા તરીકે જ અને જ આ જન્મમાં સાથે છે. અને એ બંનેએ પરસ્પર એવી જાતનો ઝગણાનુબંધ બીજાઓ છે કે જેથી તેમને જલદી પરસ્પરના સંબંધમાં આવી અમુક કર્મોની પતાવટ કરવાની રહે છે; પરંતુ તે બંનેનાં વિકાસ વર્તન અને સ્વભાવ એવા પ્રકારનાં છે કે તેઓને ફરીથી આ ભૂમિકા ઉપર સ્થૂલ શરીરમાં સાથે હોવાને સેંકડો વર્ષ લાગે તેમ છે; તો જ અને જ પૈકી જે વહેલો મરણ પામે તેને, કર્મદેવતા આ ભૂમિકા પર રહેલાના કુટુંબમાં જલદી જન્મ આપી અમુક કર્મો પતાવી દેવાની તક આપે છે. આ સીવાય જ્યારે કોઈ મનુષ્ય પોતાનાં ત્રણે શરીરોને શુદ્ધ કરી તેનો અનુભવ લેવાના અને સેવા કરવાના સાધન તરીકે ઉપયોગ કરે છે; અથવા પોતે નિષ્કામભક્તિ, નિષ્કામકર્મ કરે છે; અથવા યોગનો અભ્યાસ કરી ભૂતાત્મા અને જીવાત્માનું ઐક્ય સાધે છે; અથવા કોઈપણ મહાત્માનો શિષ્ય બને છે; ત્યારે તે મરણ પછીની ભૂમિકાઓ ઉપર વધારે સમય નહિ રહેતાં જલદીથી નવું સ્થૂલશરીર લે છે અને ઈશ્વરી યોજનામાં યથાશક્તિ સહાય કરે છે, અથવા તો વિચાર અને કારણભૂમિકા પર બે અઢી હજાર કરતાં પણ વધારે વર્ષો સુધી ત્યાં જાગ્રતજીવન ગુજારે છે.

જ્યારે નાનું બાળક મરણ પામે છે ત્યારે તે જલદીથી નવું શરીર ધારણ કરે છે. તેને ફરીથી વાસના તથા વિચાર ભૂમિકા ઉપર લાંબો સમય રહેવું પડતું નથી.

મનુષ્યદેહ લીધા પછી ભૂતાત્માને નીચલા વર્ગનું શરીર ધારણ કરવું પડે ખરું ?

કોઈ એક શાળાનો ઉંચા ધોરણનો વિદ્યાર્થી બહુ તોફાન કરતો

હોય તો શિક્ષક તેને નીચેના કોઇ ધોરણમાં જઇને ઉભા રહેવાની શિક્ષા કરી શકે અથવા તેને, તે જે ધોરણમાં હોય તેમાંજ અમુક વર્ષ રહેવાની ફરજ પાડી શકે. પરંતુ તેણે જે જ્ઞાન અને અનુભવ મેળવ્યાં છે, તે પાછાં લઇ શકે નહિ કે ઓછાં કરી શકે નહિ. શિક્ષા પૂરી થતાં તે વિદ્યાર્થી પહેલાં હતો તેજ ધોરણમાં ખેસે અને તેની પરીક્ષા આપે. ફરીથી નીચલા ધોરણની પરીક્ષા આપવાનું તેને કોઇ કહી શકે નહિ. એજ રીતે ખનિજ, વનસ્પતિ અને પશુવર્ગમાંથી પસાર થતાં જે અનુભવ થયેલો છે, અને પછીથી મનુષ્યવર્ગમાં જે અનુભવ, જીવાત્માએ, જૂતાત્માદ્વારા મેળવ્યો છે તે કોઈ તેની પાસેથી ખેંચી લઇ શકતું નથી. પરંતુ જે કોઇ જૂતાત્મા માનવતા ખીલવવાને બદલે પાશવતા વધારતો જાય તો તેને મનુષ્યની હલકી કોટિના કોઇ શરીરરૂપ દેખાનામાં શિક્ષા ભોગવવા જરૂર જવું પડે. પરંતુ જ્યારે તે જૂતાત્મા એ શિક્ષા ભોગવી લે, સારે, એ હલકી કોટિના શરીરમાં આવવા પડેલાં વિકાસમાં જ્યાં હતો ત્યાંજ પાછો જાય અને તે તુર્ત પાછો મનુષ્ય-શરીર જ લે; ખીજું નહિ.

અહલ્યા શિલા થઈ પણ શિલા પછી ?

હિંદુશાસ્ત્રમાં દાખલો અપાયેલો છે કે ઋષિપત્ની અહલ્યા પોતાના પતિના શાપથી શિલા થઇ હતી. પણ ભગવાન રામચંદ્રએ શિલા ઉપર થઇને પસાર થયા એટલે તે પાછી અહલ્યાજી થઇ એટલે કે તેમનું સૂક્ષ્મશરીર, શિલાના સૂક્ષ્મ ભાગથી છૂટું પડ્યું અને તેણીએ પોતાનો વિકાસ મનુષ્ય તરીકેજ આગળ ચલાવ્યો. તેને ફરીથી મનુષ્ય થવા માટે જુદાં જુદાં ચઢીયાતાં ખનિજો, એક પછી એક ચઢીયાતી વનસ્પતિ, એક પછી એક ચઢીયાતાં પશુઓ અને પછી જંગલી, અર્ધજંગલી, મનુર વગેરે સ્થિતિમાંથી પસાર થવું પડ્યું નહિ. પણ વિકાસમાં પોતે જે સ્થિતિએ પહોંચેલી હતી ત્યાંજ ઉભી રહી.

નળકુખેર અને મણિગ્રીવ.

નળકુખેર અને મણિગ્રીવ એ બે દેવકોટિના જીવો હતા. શાપથી

તેઓ વૃક્ષ થયા હતા. પણ જ્યારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ આત્માવસ્થામાં ભાંખોડીયાબર ચાલતા એ બે વૃક્ષોની પાસે ગયા ત્યારે એ બંને વૃક્ષો પડી ગયાં અને બંને દેવદૂતોનાં સૂક્ષ્મશરીરો વૃક્ષથી છૂટા થયાં અને તેઓ પાછા દેવલોકમાં જ ગયા. આવાં અનેક દૃષ્ટાન્તો જીદાંજીદાં ધર્મ-પુસ્તકોમાંથી મળી આવે છે.

શિક્ષા એ વાસ્તવિકતા નથી

કોઇ એક પૈસાદાર અંગલાવાસી ગૃહસ્થે કોઇ ગુન્હો કર્યો હોય તો તેને અમુક વર્ષની કેદની અને વખતે કેદ સાથે દંડની પણ શિક્ષા ભોગવવી પડે. પણ તે શિક્ષા ભોગવી લીધા પછી તે પાછો પોતાના અંગલામાં જ આવી રહે. તેને કોઇ એમ ન કહી શકે કે તમે જે છત્રમાં રહ્યા છો માટે હવે અંગલામાં રહી શકો નહિ; કેમકે શિક્ષા એ વાસ્તવિકતા નથી.

પશુશરીર લઇ, લીધેલું વૈર

કાઠીયાવાડના અમુક ગામમાં અમુક વર્ષો પહેલાં બનેલો એક બનાવ નીચે મુજબ છે:—

અમુક માતિના બે સગા ભાઇઓ હતા. તેમને ગીરાસની થોડી જમીન હતી. તે જમીન સુવાંગ રાખવા માટે મોટા ભાઇએ નાના ભાઇને કોઇ ઔપચિ અવરાવી, તેથી નાનો ભાઈ લાંબો સમય માંદો રહી મરણ પામ્યો. પણ મરતાં પહેલાં નાના ભાઇને ખબર પડી કે તેના મોટા ભાઇએ ગીરાસની જમીન સુવાંગ રાખવા માટે તેને કંઈક અવરાવ્યું છે, તેથી ને મરણ પથારીએ પડ્યો છે. મરતી વખતે તેણે તેના મોટા ભાઇને કહ્યું કે તમે ગીરાસને ખાતર માઈ કાસળ કાઢો છો, પણ યાદ રાખજો કે હું હડકાયો નાર થઈ આનું વૈર લઇશ.

નાના ભાઇના મરણ પછી અમુક વખતે તે ગામથી પંદર વીશ ગાઉ આવેલી સીમમાં એક નાર (વૃ) હડકાયો થયો, એટલે આ ભાઇના પેતલોકવાસી ભૂતાત્માએ એ નારના શરીરનો કાબુ લઈ તેને પોતાનો મોટા ભાઈ જ્યાં રહેતો હતો તે ગામ દોડાવી મયો. મોટા ભાઇની સ્ત્રી

નદીએ નહાતી હતી ત્યાં જઇ તેને તે નાર કરડ્યો. ગામમાં જતાં બજારે મોટો ભાઇ ઉભો હતો તેને પણ તે કરડ્યો. મોટો ભાઇ રહેતો હતો તે ઘરે જઇ તેની ભેંસ તથા ઘોડીને તથા તેનો છોકરો ઘરે હતો તેને પણ કરડ્યો. પછી ત્યાંથી નાસી પાછો જે સીમમાં તે રહેતો હતો ત્યાં તે નાર આવી પહોંચ્યો અને ત્યાં લોકોએ તેને મારી નાંખ્યો. મોટાભાઈનું આખું કુટુંબ અને ભેંસ તથા ઘોડી હડકવાથી નાશ પામ્યાં. આ વાત કાઠીયાવાડના અમુક ગામમાં જાણીતી છે.

પ્રેતલોકવાસી ભૂતાત્માએ, સર્પના શરીરનો ઉપયોગ કરીને આ લોકવાસી કોઇ સંબંધીને સતાવવાના દાખલાઓ પણ આવી બાજતોની તપાસ કરનારને મળી આવે તેમ છે.

સત્ય હકીકત શું છે ?

જે લોકો એમ માને છે કે મનુષ્ય નીચલા વર્ગમાં પણ જન્મ લે છે તેઓ દેહદષ્ટિએ સાચા છે અને જેઓ એમ કહે છે કે જે જીવાત્માએ મનુષ્યકોટિ સુધીનો અનુભવ લીધો છે, તેને પછી નીચેની કોટિનો અનુભવ લેવો પડતો નથી, તેઓ પણ જીવનદષ્ટિએ સાચા છે. આ બંને દષ્ટિ સમજવામાં આવે તો પછી “હલકી કોટિમાં જન્મ થાય છે અને થતો નથી” એવો આગ્રહ કે બદ્ધમત રાખવાની જરૂર રહે નહિ.

પુનર્જન્મનો નિયમ સારી રીતે સમજવા માટે મનુષ્ય માત્રમાં, જુદી જુદી ભૂમિકા ઉપર, જીવન કઈ રીતે કાર્ય કરી રહ્યું છે તે સમજવાની જરૂર છે.

આત્મા, જીવાત્મા અને ભૂતાત્માની સવિશેષ સમજણ

‘હું ચંદ્રકાન્ત છું, હિંદુ છું, બ્રાહ્મણ છું, શિવમકત છું, ઍન્ગ્લોએટ છું, ચાર ભાષા જાણું છું, કોલેજમાં પ્રોફેસર છું, મોટા કુટુંબનો કુલપતિ છું, સગાં સંબંધીવાળો છું, સર્વપ્રકારે સુખી છું. અથવા હું મનહરકુમાર છું, હિંદુ છું, વૈષ્ણવ છું, ગુજરાતી ભાષા જાણું છું, ગામડામાં વેપાર કરું છું, કુટુંબમાં ખીજું કોમળ નથી,

અનેક રીતે દુઃખી છું. ' આમ માનીને જીવનાર મનુષ્ય જૂતાત્મા તરીકે કાર્ય કરે છે એમ સમજવું.

“ નામ, રૂપ, રંમ, જાતિ, ક્રોધ, દેશ, ધર્મના બેદોનો સંબંધ શરીર સાથે છે. જેને હું 'હું' કહું છું તે આ સર્વથી પર છે. શરીરનો નાશ થતાં આ 'હું' નો નાશ થતો નથી. આવો 'હું' સૌ કોઈ મનુષ્યમાં છે” એમ સમજી સૌ કોઈની સાથે નીતિથી પ્રેમથી સહકારથી, સદા, સર્વથા અને સર્વત્ર જીવન ગુપ્તરનાર મનુષ્ય જીવાત્મા તરીકે કાર્ય કરે છે એમ સમજવું.

“ જીવાત્માના અહમ્નો ઉપયોગ કરનાર, છતાં તે અહમ્થી પર રહી, અહમ્ને શક્તિ આપનાર અનંત જીવન એ હું છું.” એમ સમજી સૌ કોઈમાં અનંતનું દર્શન કરનાર વ્યક્તિ આત્મા તરીકે કાર્ય કરે છે. એમ સમજવું.

આત્મા, જીવાત્મા અને જૂતાત્માનો બેદ સમજવા માટે નીચેનો કોડો ઉપયોગી થશે:—

જૂતાત્મા, જીવાત્મા અને આત્માની ઓળખ.

જૂતાત્મા (અહંભાવ)	જીવાત્મા (નાહંભાવ)	આત્મા (સૌહંભાવ)
શરીર, વૃત્તિ અને વિચારમાં રમે છે.	જ્ઞાન, ઇચ્છા અને ક્રિયા ખીલવે છે.	સચ્ચિદાનંદ રૂપે રહે છે.
મેળવવામાં માને છે. વહેંચી લેવામાં માને છે. ગુણે છે.	વહેંચી લેવામાં માને છે. અર્પણ કરવામાં માને છે. જાણે છે.	જીવે છે.
ડગલે ને પગલે બંધાય છે.	મુક્ત થવા પ્રયત્ન કરે છે.	મુક્ત જ છે.
જૂતકાળપ્રધાન છે, રૂઢિવાદી છે.	ભવિષ્યકાળપ્રધાન છે, આશાવાદી છે.	અનંતવર્તમાન પ્રધાન છે, સત્યવાદી છે.
'જગત્ મારે માટે છે' એમ માને છે.	'હું જગત્ મારે માટે છું' એમ સમજે છે.	'હું અને જગત્ એક જ છીએ' એમ અનુભવે છે.

પોતાનાજ સુખનો } બીજાને સુખી કરવા } દુઃખ અને સુખને આ-
 વિચાર કરે છે } મથે છે. } નંદમાં ફેરવી નાંખે છે.
 સામાન્ય મનુષ્ય છે. સુમુક્ષુ છે. મહાત્મા છે.
 પ્રભુને ત્રીજા પુરુષ- } પ્રભુને બીજા પુરુષ- } પ્રભુને પહેલા પુરુષ-
 રૂપે ભજે છે. } રૂપે ભજે છે. } રૂપે ભજે છે.
 તસ્યૈવાઽહમ્ તત્ત્વૈવાઽહમ્ ત્વમેવાઽહમ્

આ કાહાનો અભ્યાસ કરનાર મનુષ્ય પોતે, ભૂતાત્માપ્રધાન છે કે ભૂતાત્મા-જીવાત્માપ્રધાન છે કે, જીવાત્મા-આત્માપ્રધાન છે કે આત્મભાવની નજદીક ગયો છે તે જોઈ શકશે. અને ભૂતાત્માભાવથી જીવભાવમાં અને જીવભાવમાંથી આત્મભાવમાં પહોંચવા માટે કેવું જીવન થવું જોઈએ તે અને આવું જીવન એકજ જન્મમાં થઈ શકતું નથી માટે પુનર્જન્મની જરૂર છે એ સમજી શકશે.

મનુષ્ય તેની સામાન્ય અવસ્થામાં મોટે ભાગે ભૂતાત્મારૂપે, જીવાત્માના એક કિરણરૂપે, દેહતાદાત્મ્યથી રહે છે એટલે તેનો સાક્ષાત્કાર તો સૌ કાંઈને છે પણ જીવાત્મા તથા આત્માના સાક્ષાત્કારની રીતિ બાજુવાની જરૂર છે.

જીવાત્માનો સાક્ષાત્કાર.

જેમ ઝંખો, ખમીસ, કફની, કોટ, શરીર ઢાંકવાનાં સાધનો છે, અને તેના વિના શરીર ટકી શકે છે, તેમ જીવાત્માને નીચલી ત્રણ ભૂમિકાનો અનુભવ લેવા માટે, ભૂતાત્મા પણ એક સાધન છે, અને તેના વિના જીવાત્મા રહી શકે છે. શરીરનાં રૂપ, રંગ, જાતિ, ધર્મનું બંધન જીવાત્માને નડતું નથી; કેમકે એ સૌથી, તે પર છે. આ જીવાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવા માટે નીચેનો પ્રયોગ ઉપયોગી થાય તેમ છે:—

સવારમાં, સૂર્યોદય પહેલાં, ચોખ્ખાઈની દૃષ્ટિએ સ્નાન કરી, ચોખ્ખાં કપડાં પહેરી, ચોખ્ખી જગ્યા પર શાન્ત બેસવું; શરીરની સઘળા ઈન્દ્રિયોને શાન્ત કરી દેવી. દરેક જ્ઞાનેન્દ્રિય તથા દરેક કર્મે-

ન્દ્રિયને એટલે આંખ, કાન, નાક, જીભ અને ચામડી તથા હાથ, પગ, વાક, ઉપસ્થ અને પાચુને એક પછી એકને ખોટી પડેલી કદપવી. આ સઘળી ઇન્દ્રિયો વગર પણ પોતે રહી શકે છે, એવો જાતઅનુભવ કરવો. ત્યારબાદ હૃદયમાં ઉત્પન્ન થતી રાગદ્વેષની સઘળી વૃત્તિઓને શાન્ત કરી દેવી અને તેના વિના પણ પોતે રહી શકે છે તેવો અનુભવ લઈ લેવો. પછી મનમાં ઉઠતા સઘળા વિચારોને ખીલકુલ શાન્ત કરી દેવા અને પોતે ખાત્રી કરી લેવી કે પોતે વિચારોથી પણ પર છે અને તેના વિના પણ જીવી શકે છે. એટલે પ્રયોગ કરતાં ખાત્રી થશે કે જીવાત્મા પોતે જ્ઞાન, ઇચ્છા અને ક્રિયા-રૂપ છે. તેની ક્રિયાશક્તિ ખીલવવા અને તેનો ઉપયોગ કરવા માટે તેમજ તેને સ્થૂલ શરીરની જરૂર છે, તેની ઇચ્છાશક્તિ ખીલવવા અને તેનો ઉપયોગ કરવા માટે તેને વૃત્તિશરીરની જરૂર છે અને તેની જ્ઞાનશક્તિ ખીલવવા અને તેનો ઉપયોગ કરવા માટે તેને વિચાર શરીરની જરૂર છે. આ શક્તિઓ એકજ જન્મમાં ખીલવી શકાતી નથી, માટે તેને પોતાના ભૂતાત્મારૂપ સાધનદ્વારા અનેક વખત આ ત્રણે શરીરો ધારણ કરવાં પડે છે.

આત્માનો સાક્ષાત્કાર

ભૂતાત્મા, જેમ નીચેની ત્રણ ભૂમિકા: સ્થૂલભૂમિકા, વૃત્તિભૂમિકા અને વિચારભૂમિકાનો અનુભવ લેવા માટેનું જીવાત્માનું સાધન છે, તેમ ઉપરની વિવેકભૂમિકા, આન્તરજ્યોતિભૂમિકા અને નિરલંકારભૂમિકા અથવા અમેદભૂમિકાનો અનુભવ લેવા માટે જીવાત્મા પણ આત્માનું સાધન છે. વળી જેમ સ્થૂલશરીર, વૃત્તિશરીર અને વિચારશરીરને શુદ્ધ કરી શાન્ત કરવાથી જીવાત્માનો સાક્ષાત્કાર થઈ શકે છે તેમ જીવાત્માની ક્રિયા, જ્ઞાન અને ઇચ્છાશક્તિનો નિઃસ્વાર્થ સેવામાં ઉપયોગ સત્, ચિત્, અને આનંદ સ્વરૂપ આત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય છે. આ સાક્ષાત્કારના અનેક ઉપાયો છે: (૧) સમાભાવવાળો આન્તર-રાષ્ટ્રીયભાવ ખીલવવો; (૨) નિઃસ્વાર્થ સેવાવાળો સમાજભાવ ખીલ-

વવો-વસુધાને કુદુંઅરૂપ બનાવવી; (૩) સૌ કોઈમાં પ્રભુનું દર્શન કરી સદા, સર્વથા અને સર્વત્ર તેનું સાન્નિધ્ય અનુભવવું; (૪) ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિના ગુરુદ્વારા અભ્યાસ કરવો. આ અનુભવ માટે પણ આત્માને જીવાત્મા અને તેના સાધન ભૂતાત્મા દ્વારા અનેક વાર સ્થૂલ શરીર લેવાની જરૂર પડે છે.

જીવાત્માની ચાર અવસ્થા.

સ્થૂલશરીરની બાહ્યાવસ્થા, યુવાવસ્થા, પ્રૌઢાવસ્થા અને વૃદ્ધાવસ્થા અથવા અનુભવી અવસ્થા એવી ચાર અવસ્થા છે. તેમ જીવાત્માની પણ બાલ, યુવાન, પ્રૌઢ અને અનુભવી એવી ચાર અવસ્થા છે. જીવાત્માની બાહ્યાવસ્થા એટલે જંગલી, અર્ધજંગલી અને મજૂરકોટિનું જીવન; જીવાત્માની યુવાવસ્થા એટલે હુનર, ઉદ્યોગ અને વેપાર વૃત્તિવાળું જીવન, જીવાત્માની પ્રૌઢાવસ્થા એટલે લોક-વ્યવસ્થા, લોકરક્ષા અને લોકસેવાવૃત્તિવાળું જીવન; અને જીવાત્માની અનુભવી અવસ્થા એટલે ત્યાગ અને નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિવાળું સેવામય અને પ્રભુમય જીવન. આ ચાર અવસ્થામાંથી પસાર થવા માટે જીવાત્મા સેંકડો વખત સ્થૂલશરીર બદલે છે.

વર્ણાશ્રમનો સંબંધ.

વર્ણાશ્રમનો સંબંધપણુ પુનર્જન્મના નિયમથી જ સમજી શકાય છે. બ્રહ્મચર્યાશ્રમ, ગૃહસ્થાશ્રમ વાનપ્રસ્થાશ્રમ અને સંન્યસ્તાશ્રમનો સંબંધ સ્થૂલશરીરની ચાર અવસ્થા સાથે છે. ન્યારે શુદ્ર, વૈશ્ય, ક્ષત્રિય અને બ્રાહ્મણ અથવા સેવક, પોષક, રક્ષક અને શિક્ષક એવા ચાર વર્ણોનો સંબંધ જીવાત્માની ચાર અવસ્થા સાથે છે. ‘વર્ણાશ્રમ’ માત્ર હિંદુ કોમને જ લાગુ પડે છે, એમ નથી. પણ તે આખી માનવજાતિને લાગુ પડે છે. કોઈ એવી પ્રજા કે કોઈ એવો દેશ નથી કે જ્યાં સેવક, પોષક, રક્ષક અને શિક્ષક વર્ગના લોકો ન હોય, તેમ કોઈ એવો મનુષ્ય નથી કે જે સામાન્ય રીતે ઉપરના ચાર આશ્રમ

પૈકી એકમાં ન હોય. આ રીતે વર્ણાશ્રમવ્યવસ્થા વૈજ્ઞાનિક દષ્ટિએ રચાયેલી છે અને તેને કોઈ અમુક જ કામ કે ધર્મની સાથે સંબંધ નથી.

શરીરની અને જીવનની સંપૂર્ણ સુધારણા માટે અનેક જન્મોની જરૂર છે, એમ, વર્ણાશ્રમના અભ્યાસીને પણ જણાયા વિના રહેશે નહિ.

માયાપો અને બાળકો.

બાલ્યાવસ્થા અને યુવાવસ્થાવાળા જીવાત્મા માટે સ્થૂળશરીર ક્યાં આપવું અને કેવું આપવું તે કર્મદેવતા નક્કી કરે છે. પણ જ્યારે જીવાત્મા પ્રૌઢાવસ્થાએ પહોંચે છે ત્યારે તેને માટેનું સ્થૂળશરીર નક્કી કરવામાં તેનો પણ અભિપ્રાય લેવામાં આવે છે અને જ્યારે તે અનુભવી અવસ્થાએ પહોંચે છે ત્યારે પોતાને માટેનું સ્થૂળશરીર પોતે જ પસંદ કરે છે. આમ હોવાથી માયાપો પોતે છદ્ધે તેવા જીવાત્મા માટે સ્થૂળ-શરીરને જન્મ આપી શકતાં નથી. પણ જો તેઓ પોતાની આસપાસ સારા સંયોગો ઉત્પન્ન કરે અને પોતે ઉચ્ચ જીવન ગાળે તો ઉચ્ચ કોટિના જીવાત્મા માટે સ્થૂળશરીર આપી શકે છે. માટે સ્ત્રીપુરુષોએ માયાપ થવા પહેલાં આદર્શ માતૃપિતાની ફરજો શીખી લેવાની જરૂર છે.

ઉચ્ચ ગણાતી કામો અને ઉચ્ચ ગણાતા કુટુંબોમાં બાલ્યાવસ્થાના જીવો જન્મે છે તેનું કેમ ?

ઉચ્ચ ગણાતી કામના કે ઉચ્ચ ગણાતા કુટુંબના લોકો જો હલકી ગણાતી કામ તરફ તોછડાઈથી વર્તતા હોય, ખોટી રીતે તેઓનો લાભ લેતા હોય, તેઓ તરફ તિરસ્કારની દષ્ટિએ જોતા હોય તો તેઓ કામમાં હલકી સ્થિતિના એટલે કે બાલ્યાવસ્થાના જીવો જન્મે છે અને ઉચ્ચ ગણાતી કામને કે ઉચ્ચ ગણાતા કુટુંબને નીચે પાડે છે. સૌ કોઈ પોતાનું વાવેલું જ પોતે લણે છે. માટેજ ઉચ્ચ કામોને સૌની સાથે સારા થવાની અને સૌ કોઈનું સાફ કરવાની જરૂર છે.

હલકી ગણાતી કોમમાં ઉચ્ચકોટિનો એટલે પ્રોઠાવસ્થાનો.

જીવાત્મા કોઈવાર શરીર લે છે તેનું શું ?

જો કોઈ ઉચ્ચ કોટિનો જીવાત્મા, હલકી ગણાતી કોમ પ્રત્યે સહાનુભૂતિ રાખતો હોય, તેને બનતી સકાય કરતો હોય, તેના ઉદ્ધારને ખાતર પોતાનો વિકાસ થંભાવવા પણ તૈયાર હોય તો તે કોમના ઉદ્ધારમાં પોતાનો સંગીન દિરસો આપવા માટે તે, તેમાં જન્મ લે છે અને સ્વેચ્છાથી અનેક અગવડો સ્વીકારે છે. ચોખ્ખોમકત, જીવનદાસ મહારાજ, ખુરર ટી. વોર્શીગટન વગેરે આવી દયા અને સહાનુભૂતિનાં દર્શાવે છે.

શારીરિક આકૃતિ.

શારીરિક આકૃતિ પણ આકસ્મિક નથી. પણ વંશપરંપરાથી ચાલી આવતા અને માવતર તરફથી બાળકોને શારીરિક વારસામાં મળતા વંશાણુ Germ-plasm સાથે તેનો સંબંધ છે. પાશ્ચાત્ય વૈજ્ઞાનિક Weissmann વીજમંતે શોધ કરેલી છે કે શરીરમાં રહેલા Germ-plasm નો નાશ થતો નથી પણ તે માવતર તરફથી બાળકમાં ઉતરી આવે છે. આ વંશાણુ પણ સ્થૂતશરીરની આકૃતિ અને સ્થૂત-શરીરની પ્રગ્નકીય આસીયતને સંભાળી રાખે છે. આ વંશાણુને લીધે, લેમુરીઅન પ્રગ્ન, આટલાટીઅન પ્રગ્ન કે આર્ય પ્રગ્ન કે આ પ્રગ્નઓની ઉપપ્રગ્નઓ જેવી કે હંસી પ્રગ્ન, ચીની પ્રગ્ન, જાપાની પ્રગ્ન, જ્યુ પ્રગ્ન, હિંદી આર્ય, આર્ય આર્ય, ઈરાની આર્ય, કંદટીક આર્ય કે ટ્યુટન આર્યની ત્રિશિષ્ટતા સ્થૂતશરીર પર દેખાઈ આવે છે. આ ઉપરાંત કૌટુંબિક વિશિષ્ટતાની છાપ પણ સ્થૂતશરીર પર નજરે પડે છે. આ સીવાય સગર્ભાવસ્થામાં માતાના વિચારો અને વૃત્તિઓની અસર પણ બાળકની સ્થૂત આકૃતિને અસર કરે છે. અને પછીથી બાળક મોટું માણસ થતાં જે વિચારો અને વૃત્તિઓનું સેવન કરે છે તે પણ તેની શારીરિક આકૃતિને થોડી થોડી બદલાવ્યા કરે છે. વળી ધાતકીપણાનું કર્મ તો શરીરને બેડોળ બનાવે છે.

ગતજન્મ યાદ નહિ રહેવાનું કારણ શું છે ?

ગતજન્મની યાદ કોઈને પણ રહેતી નથી એમ નથી. મહાપુરુષો, મહાત્માઓ, પેગંબરો, યોગીઓ યાદે તો પોતાના ગતજન્મોને યાદ કરી શકે છે, એટલું જ નહિ પણ આગલું શરીર છોડ્યા પછી જેમણે

જલદીથી સ્થૂલશરીર લીધું હોય તેવા અને મનઃશક્તિ ખીલવી હોય તેવા મનુષ્યોને પણ મતજન્મોની નહિ, પણ મતજન્મની યાદ અમુક ઉંમર સુધી સહેલાઈથી રહે છે. આવા દાખલાઓ કોઈવાર વર્તમાન-પત્રોમાં પણ પ્રગટ થયેલા છે; પરંતુ સામાન્ય રીતે મતજન્મની યાદ મનુષ્યને રહેતી નથી તેનાં અનેક કારણો છે:—

(૧) મનુષ્યના સ્થૂલશરીરનું મૃત્યુ થયા પછી અમુક વર્ષે વૃત્તિ-શરીર છૂટી જાય છે, પછી તેના વિકાસના પ્રમાણમાં સો, બસો, પાંચસો, સાતસો, હજાર કે તેથી પણ વધારે વર્ષો વિચારશરીર છોડવામાં અને કારણશરીરમાં વાસ કરવામાં જાય છે. સ્થૂલભૂમિકા તરફ પ્રયાણ કરતાં, તેને નવું વિચારશરીર, નવું વૃત્તિશરીર અને નવું સ્થૂલશરીર, મળે છે. આમ એક અને બીજા જન્મ વચ્ચે લાંબુ અનંતર હોવાથી તથા સ્થૂલ મગજ નવું હોવાથી આગલા શરીરમાં કરેલી પ્રવૃત્તિ યાદ રહેતી નથી.

(૨) પરસ્પરનો ધિક્કાર, વૈરભાવ, દૂર કરવા, પ્રેમની જુદી જુદી બાજુ ખીલવવા અને અમુક કર્મોની પતાવટ કરવા માટે જુદા જુદા જીવોને એક કુટુંબમાં, કોમમાં કે ગામમાં, જન્મ આપવામાં આવે છે; અથવા તેઓ સાથે મળે એવા સંયોગો ઉભા કરવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે અ અને બ બે મતજન્મોમાં એક બીજાના દુશ્મનો હતા. એ બંનેને દુશ્મનાવટ દરજ્જાત ઓછી કરવી પડે એવી સ્થિતિમાં મૂકવા માટે અ ને ભાં તેની મોટી ઉંમરે, બ નો જન્મ, પુત્ર તરીકે થયો. અ એ બ ને ઉછેરી મોટો કર્યો, કેળવણી આપી, લગ્ન કર્યાં. પણ બ ને નાનપણથી પિતા પ્રત્યે બેદરકાર હતો તે મોટો થતાં, તેને પિતાની સાથે અણગનાવ વધ્યો, અને વારંવાર બંનેને બોલાયાલી થવા માંડી. આપની વડીલોપાજિત મીલકતમાં ભાગ માગવા પુત્રે અરજ કરી. એટલામાં અ ને લકવો થતાં તે પથારીવશ થયો; એટલે વડીલોપાજિત મીલકત અને આપની સઘળી મીલકત સ્વાભાવિક રીતે બ ના હાથમાં આવી. પણ સાથે આપની ચાકરી કરવાનું પણ માથે આવી પડ્યું. આપ

પથારીમાં પડ્યો પડ્યો કડવા, તીખાતમતમતા અને કાંઈ વખતે અમ્મિ ઝરે એવા શબ્દો બોલે અને પુત્ર પણ તેથી સવાયા કડવા, તીખા અને અમ્મિ ઝરે તેવા શબ્દોથી જવાબ વાળે. પણ બંનેને ફરજિયાત સાથે રહેવું પડે. કાંઈ પ્રસંગ એવો આવે કે ત્યારે પુત્રના જન્મ પહેલાંની કાંઈ હકીકતની ખરેખરી જરૂર પડે અને પુત્ર પિતાને પ્રેમ અને માનથી પૂછે, પિતા પ્રેમથી હકીકત પૂરી પાડે અને બે વચ્ચેનો ધિક્કાર ઓછો થાય, એથી પુત્રને થાય કે જો આ વખતે પિતા ન હોત અને જીની હકીકત ન મળી હોત તો તેને મોટું નુકસાન સહન કરવું પડત. પિતાને થાય કે જો પુત્ર ન હોત તો પથારીમાંજ તેને જીવડાં પડ્યાં હોત અને ક્યારેનો તે આ લોક છોડી ગયો હોત. પણ જો પિતાને ગતજન્મની યાદ રહી હોત અને પોતાને ત્યાં પોતાનો એક દુશ્મન પુત્ર તરીકે જન્મ્યો છે એમ ખબર પડી હોત તો પુત્રને જન્મતાંજ મારી નાખત અથવા તેની સાથે પહેલેથી દુશ્મનાવટથી વર્તી, દુશ્મનાવટમાં વધારો કરત. આ રીતે ગતજન્મ ભૂલી જવાથી ઓ અને ઘ વચ્ચેનો ધિક્કાર ઓછો થયો અને એકબીજાને નિભાવી લેવાનો પાઠ શિખાયો.

બીજો દાખલો: ક અને જ્ઞ ગતજન્મમાં પિતાપુત્ર હતા અને બંને વચ્ચે બહુ સારો પ્રેમ હતો. પુત્રના દીલમાં પિતૃભક્તિ હતી. પિતાના દીલમાં વાત્સલ્યભાવ હતો. આ બંને જીવો આ જન્મમાં બે ભાઈ થયા છે. જો તેઓને ગતજન્મ યાદ રહેત તો તેઓને પ્રેમની બીજી બાજુ ખીલવવી કઠિન પડત અને તેઓ પિતૃભક્તિ અને વાત્સલ્યભાવથી જ વર્તત. પણ ગતજન્મ યાદ નહિ રહેવાથી બંનેને પ્રેમની નવી બાજુ ખીલવવાની તક મળે છે અને તેઓ આદર્શ બંધુભાવ ખીલવવા શક્તિવાન થાય છે.

ત્રિજો દાખલો: ગ એ ઘ ને ત્યાં ગતજન્મમાં અસુક મોટી રકમ વિશ્વાસ પર, થાપણ તરીકે મૂકી હતી, અને તેની પહોંચ લીધી નહોતી કે સાક્ષી રાખ્યો નહોતો. પાછળથી ઘ નો વિચાર બગડ્યો અને તે રકમ તેણે ગ ને આપી નહિ. આ જન્મમાં ઘ ને ત્યાં ગ પુત્ર તરીકે

(૩૫)

જન્મ્યો અને જન્મથી માંદો રહ્યો અને ગતજન્મમાં થાપણુ તરીકે નોટલી રકમ મૂકી હતી તેટલી ખરચાઈ ગઈ ત્યાં સુધી તે જીવ્યો અને રકમ પૂરી થતાં તે પરલોકમાં ચાલી ગયો. જે છ ને તેનો ગતજન્મ યાદ હોત તો તેના આગલા કર્મની પતાવટ થાત નહિ અને તે પુત્રને સારો કરવા માટે કશો ખર્ચ કરત નહિ,

(૩) જે મનુષ્યને તેના ગતજન્મની જૂલો અને ખરાબ કર્મોની યાદ રહે તો તે એટલો બધો નિરાશ થઈ જાય કે તે વિકાસમાં આગળ વધી શકે નહિ અને પોતાની જીંદગી ભય અને પશ્ચાત્તાપમાં જ પૂરી કરે. આવી સ્થિતિ અટકાવવા માટે પણ ગતજન્મની યાદ ન રહે તે ઇચ્છવા યોગ્ય છે.

દૂંકમાં, જ્યાં સુધી મનુષ્યમાં રાગદ્વેષ હોય, જ્યાં સુધી તેનામાં સાક્ષીવૃત્તિ ખીલી ન હોય અને જ્યાં સુધી તે પૂર્ણતાને પંથે સમજ-પૂર્વક પ્રયાણ કરી રહ્યો ન હોય ત્યાં સુધી ગતજન્મની યાદ ન રહે એ તેને માટે આશીર્વાદરૂપ છે.

ગતજન્મોની યાદ તાજ કરવાના ઉપાય.

સામાન્ય મનુષ્ય તેના ગતજન્મો સંબંધમાં કંઈ જાણતો નથી; પરંતુ જે વિકાસમાં આગળ વધેલો કેઈ અબ્યાસી અને સંસ્કારી મનુષ્ય તેના પોતાના ગતજન્મો સંબંધી જાણવા ઇચ્છે તો તે બધું જાણી શકે તેમ છે. તે માટે અનેક ઉપાયો છે તેમાંના થોડા ઉપાયોનો વિચાર આપણે અહિં કરીશું:—

(૧) આત્મનિરીક્ષણ.

પોતાની અંદર કયા કયા સદ્ગુણો છે તેની નોંધ કરવી. પછી કયા સદ્ગુણો સોળે સોળ આની ખીલ્યા છે, કયા બાર આની, આઠ આની ચાર આની કે એક આની ખીલ્યા છે, તેને ક્રમવાર ગોઠવવા. જે સદ્ગુણો પૂરેપૂરાં ખીલ્યા હશે તે જીવનરૂપ થઈ ગયા હશે અને સ્વપ્નમાં

પણ તે જ પ્રમાણે વર્તત રહેતું હશે. જે સદ્ગુણો આર આની ખીલ્યા હશે તે દિવસના તો જીવનમાં ઘરોઘર ઉતરતા હશે, પણ સ્વપ્નમાં કદાચ જૂલ થાપ ખવાઈ જતી હશે. જે સદ્ગુણો આઠ આની ખીલ્યા હશે તેને માટે સાવધાન રહેવું પડતું હશે. જે સાવધાનતા ન રહે તો એ સદ્ગુણોની વિરુદ્ધનું વર્તન થતું હશે. જે સદ્ગુણો ચાર આની ખીલ્યા હશે તે માટે ખુબ પ્રયત્ન કરવો પડતો હશે અને પ્રયત્ન કરવા છતાંય ઘણીવાર નિષ્ફળ જવાતું હશે. જે સદ્ગુણો એકાદ આની ખીલ્યા હશે તે સદ્ગુણ તરીકે સ્વીકારતા હશે. પણ તેને જીવનમાં મૂકવાનો પ્રયત્ન થતો નહિ હોય.

કોઈપણ મનુષ્ય એકાએક સદ્ગુણી કે દુર્ગુણી થતો નથી. તેને માટે માણસે પોતે જ શરૂઆત કરવી પડે છે. જે સદ્ગુણ ધણા જન્મોથી ખીલવાઈ રહ્યા છે તે પૂર્ણપણે ખીલ્યા છે. જે સદ્ગુણ થોડા ઓછા જન્મોથી શરૂ કરેલ છે, તે આર આની ખીલ્યા છે. જે સદ્ગુણ વધારે ઓછા જન્મોથી શરૂ કર્યા છે, તે આઠ આની છે. જે બહુ ઓછા જન્મોથી આરંભાયા છે, તે માત્ર ચાર આની છે અને જે છેલ્લા એકાદ બે જન્મથી શરૂ કરેલા છે, તે માત્ર એકાદ આની છે. ગત જન્મોમાં આપણું સદ્ગુણી જીવન કેવું હતું તે પોતાના સદ્ગુણોની ખારીક તપાસ પંથી જાણી શકાય તેમ છે. પોતાનામાં કોમળતાસૂચક સદ્ગુણો વધારે હોય તો સમજવું કે પોતે સ્ત્રીશરીરો વધારે લીધાં છે અને દંડતાસૂચક સદ્ગુણો વધારે હોય તો પુરુષશરીરો વધારે લીધાં છે.

એજ રીતે પોતાના દુર્ગુણોની નોંધ તૈયાર કરવી અને તેને સોળ આની, આર આની, આઠ આની, ચાર આની, એક આનીના પ્રમાણમાં ક્રમવાર ગોઠવવા. જે દુર્ગુણો સોળ આની હશે તેનો આપણે બચાવ કરતા હોઈશું. જન્મતમાં રહેવું હોય તો એવા તો થવું જોઈએ એમ કહી, એ દુર્ગુણોની જરૂરીયાત સ્વીકારતા હોઈશું. જે દુર્ગુણો આર આની હશે, તેને દુર્ગુણો તરીકે સ્વીકારતા હોઈશું, પણ તેથી છૂટવાનો પ્રયત્ન કરતા હોઈશું નહિ. જે દુર્ગુણો આઠ આની હશે તેને દુર્ગુણો તરીકે સ્વીકારતા

હોઈશું અને તેમાંથી છૂટવા પ્રયત્ન પણ કરતા હોઈશું. જે દુર્ગુણો ચાર આની છે તેના ઉપર ઘણીવાર વિનય મેળવતા હોઈશું અને કોઈ કોઈવાર તેને તાબે થતા હોઈશું. જે દુર્ગુણો એકાદ આની છે તેને ચાહીએ તો થોડા સમયમાં દૂર કરી શકીએ ખરા. જે દુર્ગુણો સોળ આની છે તે ધણા જન્મોથી પોષાતા આવેલ છે. જે ચાર આની છે તે એથી ઓછા જન્મોથી, જે આઠ આની છે તે એથી પણ ઓછા જન્મોથી, જે ચાર આની છે તે બહુ ઓછા જન્મોથી અને જે એકાદ આની છે તે તો એકાદ બે જન્મોથી પોષાયા છે એમ જાણવું.

એજ રીતે પોતાના સમાસબંધી અને મિત્રોના નામોની નોંધ તૈયાર કરવી અને પછી પોતાનું હૃદય કોની કોની સાથે સોળ આની, ચાર આની, આઠ આની, ચાર આની અને એકાદ આની ઉધડે છે તે જોવું અને તે પ્રમાણે તેમને ક્રમવાર ગોઠવવા. જેઓની સાથે હૃદય સોળ સોળ આની ખુદે તે ધણા જન્મોથી સંબંધી કે સ્નેહી-ભાવે સંબંધમાં આવેલા અને જેમની સાથે હૃદય ઓછી ઓછી આની ઉધડે તેઓ ઓછા ઓછા જન્મોથી સંબંધમાં આવેલા છે એમ સમજવું.

એજ રીતે વિરોધીઓની નામાવળી તૈયાર કરવી અને આપણા હૃદયમાં કોને માટે કેટલી વિરુદ્ધતા છે તે તપાસવી અને તેના પરથી અત જન્મોમાં વિરોધી તરીકે કોણ વત્તાઓછા જન્મોથી સાથે હતા તે જોઈ લેવું.

પોતાનામાં કઈ કળા ખીલેલી છે, કયું કાર્ય સહજ થઈ જાય છે, કયા ધંધાનો શોખ છે, કયા વિષયનો અભ્યાસ બહુજ સહેલાઈથી થઈ શકે છે, વગેરેનું ખારીક નિરીક્ષણ કરતાં ગતજન્મોમાં આપણે કઈ દિશામાં પ્રયત્ન કર્યો હતો તે જણાઈ આવશે.

જીવનમાં એવા પ્રસંગો પણ આવે છે કે કોઈ અગ્નિપ્રયા માણસને જોવાની સાથે તેનામાં વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થાય છે, અને થોડી વાતમીત થતાં તેની સાથે કાયમની મૈત્રી જામે છે; તેમજ કોઈ અગ્નિપ્રયા માણસને

જોતાં તેના પ્રત્યે સહજ અવિશ્વાસ અને અભાવ પ્રગટ થાય છે અને જો તેની સાથે કામ પાડવામાં આવે તો પશ્ચાત્તાપ કરવાનો વખત આવે છે. આવા બનાવો અકસ્માતરૂપ નથી; પણ એ ગતજન્મોની યાદરૂપજ છે. એજ રીતે સઘળાં આન્તરસ્કુણે (Instincts) અને આન્તરનાદ (Conscience) પણ ગતજન્મોના અનુભવોનાં સંભારણરૂપ છે.

જીવાત્મા અમર હોવાથી તેનો આખોય ભૂતકાળ, તેની સાથે છે અને તે પોતાના વર્તમાન પ્રયત્નથી પોતાનું ભવિષ્ય ઘડી રહેલ છે.

(૨) સ્વપ્નનો અભ્યાસ.

સ્વપ્નના અનેક પ્રકાર છે. (૧) અજીર્ણથી આવતું સ્વપ્ન; (૨) અમુક રોગને લીધે આવતું સ્વપ્ન; (૩) ઉંઘમાં છાતી ઉપર હાથ પડી રહેવાથી, કે ગળા ઉપર હાથ પડવાથી કે પથારીમાં પડેલી કાંકરી શરીરે ખૂંચવાથી આવતું સ્વપ્ન; (૪) સ્થૂલ મગજમાં કોઈ વિચારનું પુનરાવર્તન થવાથી આવતું સ્વપ્ન; (૫) વિચારોનો પ્રબળ પ્રવાહ છાયાશરીરના મગજમાંથી પસાર થતાં આવતું સ્વપ્ન; (૬) કહેવાતા મૂએલા લોકોને વાસનાભૂમિકાપર મળવાનું સ્વપ્ન; (૭) ઉચ્ચ ભૂમિકાપર થયેલા અનુભવનું સ્વપ્ન; (૮) ગતજન્મોના કોઈ કોઈ પ્રસંગોના ચમકારાનું સ્વપ્ન; (૯) નજદીકના ભવિષ્યમાં બનનાર બનાવનું સ્વપ્ન; (૧૦) અમુક સંજ્ઞામૂલક સ્વપ્ન એટલે કે સ્વપ્નમાં અમુક વસ્તુ કે વ્યક્તિ દેખાય ત્યારે અમુક બનાવ જરૂર અને એવી ચેતવણી આપતું સ્વપ્ન; (૧૧) પોતાના આત્મવિકાસનો ખ્યાલ આપતું સ્વપ્ન; (૧૨) અનેક જાતના સ્વપ્નોના મિશ્રણરૂપ સ્વપ્ન. પોતાને આવતા સ્વપ્નની નોંધ જાગૃત થવાની સાથે કોઈ કરી લે, તેનું પૃથક્કરણ કરે, સ્વપ્નનો પ્રકાર શોધી કાઢે, તેનો ખારીક અભ્યાસ કરે તો તે મનુષ્ય પોતાના ગતજન્મોમાં તેમજ નજદીકના ભવિષ્યમાં થોડું ડાકીયું જરૂર કરી શકે. કેમકે સ્વપ્નનો સંબંધ મનુષ્યના સજ્જાતભાન.

Waking Consciousness અજ્ઞાતમાન Sub-Consciousness અને પરમાત્મા Super-Consciousness સાથે છે.

(૩) સેવાની તકે શોધવાની ટેવ

જે મનુષ્ય સેવાની નાની નાની તકે આતુરતાથી શોધવાની અને તે મળતાં તુર્તજ ઝડપી લેવાની ટેવ પાડે છે, તેને પણ ગતજન્મોની ઝાંખી થાય છે. તેણે ગતજન્મોમાં કેવી શક્તિ ખીલવી હતી, કેવા કેવા જીવોના સંબંધનાં તે આવ્યો હતો તે સૌ ધીમે ધીમે તેને તાજું થતું જાય છે અને ગતજન્મોનો સંબંધ ચાલુ વર્તમાન સાથે છે એવી તેને ખાતરી થાય છે.

ઉપર જણાવ્યા મુજબ આત્મનિરીક્ષણથી, સ્વપ્નના અભ્યાસથી, અને નાની નાની સેવાની તકે શોધતા રહેવાની અને તે તુર્તમાં ઝડપી લેવાની ટેવ પાડવાથી, મનુષ્ય પોતાના ગતજન્મો સંબંધે ઘણું જાણી શકે છે. પરંતુ જો તે કોઈ શ્રોત્રિય અને બ્રહ્મનિષ્ઠ ગુરુ પાસે યોગાભ્યાસ કરે છે તો તે પોતાના તેમજ બીજાના પણ ગતજન્મો સવિસ્તર જોઈ તથા જાણી શકે છે.

(૪) યોગાભ્યાસ.

યોગસૂત્રના પહેલા પાદના બીજા જ સૂત્રમાં યોગની વ્યાખ્યા આપી છે કે—યોગશ્ચિત્તવૃત્તિનિરોધઃ ।

‘ ચિત્તની વૃત્તિઓનો નિરોધ તે યોગ. ’ એટલે કે રૂપ, રંગ, ગતિ, ધર્મ, કામ કે રાષ્ટ્રના ભેદો જ્યારે ચિત્તને હચમચાવે નહિ; અનેક પ્રકારના રાગદ્વેષો ચિત્તને ચકડોળે ચઢાવે નહિ; બહારની વસ્તુઓ અને બહારના વિષયો તથા અંદરની રમૂતિ ચિત્તને ખેંચી જાય નહિ; પોતારૂપ બનાવે નહિ, મુંઝવે નહિ; ચિત્ત કોઈનું પણ ગુલામ અને નહિ; ત્યારે યોગ સિદ્ધ થયો કહેવાય. આવો યોગ, યોગનાં પુસ્તકોના વાચન માત્રથી, કે યોગ પરનાં વ્યાખ્યાનોના

શ્રવણથી, કે યોગની વાતો કરવાથી સિદ્ધ થતો નથી. પણ તેનો પદ્ધતિસર અભ્યાસ કરવાથી તથા તેમુજબ જીવનને રંજવાથી થાય છે.

યોગના અભ્યાસીએ, પ્રથમ તે અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહરૂપ યમને સિદ્ધ કરી, પોતાનામાં રહેલાં હિંસા, અસત્ય, જોર્દાતી વસ્તુ ક્રોધપણ રીતે મેળવી લેવાની વૃત્તિ, વિષયવૃત્તિ, અને ખીનજરૂરી વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરવાની અને દરેક વસ્તુ પર માલીકી હક રાખવાની ટેવને તિલાંજલિ આપવી. પછી શૌચ, સંતોષ, તપ, સ્વાધ્યાય, અને ઈશ્વરભક્તિરૂપ નિયમને સિદ્ધ કરી, ગંદા રહેવાની ટેવ, લોભવૃત્તિ, જડતા, અભ્યાસ પ્રત્યેની અસુચિ, અને નાસ્તિક્યને પોતામાંથી દૂર કરવાં. એટલું કરવાની સાથે સહેલાઈથી લાંબો વખત સીધા બેસી શકાય તેવા આસનથી બેસવાની તથા નિયમિતપણે દીર્ઘશ્વાસ લેવાની અને પદ્ધતિસર પૂરક, કુંભક અને રેચકથી મૂલધર્યાંધ જલધર્યાંધ અને ઉડ્ડીયાનધ સાથે પ્રાણાયામ કરવાની ટેવ પાડવી. એટલું કર્યા બાદ જગતના વિષયોમાં રમી રહેલી ઇન્દ્રિયોને અન્તર્મખ બનાવી તેને અધ્યાત્મ વિષયમાં રસ લેતી કરી, પ્રત્યાહારની સિદ્ધિ કરવી. પછી શરીર, પ્રાણ તથા વૃત્તિને શાન્ત કરી, મનને ક્રોધ ઉત્તમ વિચાર, કે ઉત્તમ વ્યક્તિમાં એકાગ્ર કરી ધારણાને મજબૂત કરવી. તે સિદ્ધ થયા પછી જ ચિત્તની વૃત્તિનો નિરોધ થઈ શકે છે. આવા નિરોધ પછી યોગ-સૂત્રનું ત્રીજું સૂત્ર કહે છે તેમ:—તદા દૃષ્ટુઃ સ્વરૂપેઽવસ્થાનમ્ ।

“ પછી દૃષ્ટાસ્વરૂપ બની જવાય છે.” જ્યારે મનુષ્ય આવું દૃષ્ટા-સ્વરૂપ—સાક્ષી સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે, સ્થૂળશરીર, વૃત્તિશરીર અને વિચારશરીરથી પર એવી, તેના અધિકાર પ્રમાણેની કારણભૂમિકા બૌદ્ધિકભૂમિકા કે આત્મિકભૂમિકા પર તે રહે છે અને તેમાંની હરકોઈ ભૂમિકા પરથી પોતાના કે ખીજા કોઈના ગતજન્મો જોઈ તથા જાણી શકે છે.

મનુષ્ય સામાન્ય રીતે બહારનાં વસ્તુ અને વિષયોમાં રચ્યોપચ્યો, અને પોતાના સ્વાર્થમાં અને રાગદ્વેષમાં ડટાયેલો રહે છે એટલે તેને ચાલુ જન્મના તો શું પણ ચાલુ વર્ષ, ચાલુ માસ કે ચાલુ અઠવા-હીયાના પણ સઘળા બનાવો બરાબર માદ રહેતા નથી. પણ બ્યારે તે પોતાનું ચારિત્ર્ય શુદ્ધ કરે છે, પોતાનાં શરીર, વૃત્તિ અને વિચાર પર પૂરેપૂરો કાબુ મેળવે છે, અને પોતાના મનને બહારના વિષયો-માંથી ખેંચી લઈ, તેને કોઈપણ વૃત્તિ કે વિચારથી મુક્ત બનાવી, મનની એ શાન્ત અવસ્થાનો પોને સાવધાન સાક્ષી બને છે ત્યારે તે ત્રણે શરીરથી પર એવી કારણભૂમિકામાં જાગ્રત થાય છે,

મનુષ્યના કારણશરીરમાં ગતજન્મના સઘળા સંસ્કારો સૂક્ષ્મરૂપે શક્તિરૂપે, અનુભવરૂપે, રહેલા હોય છે. આ સંસ્કારોનો સાક્ષાત્કાર થતાં, મનુષ્યો પોતાના સઘળા ગતજન્મો જોઈ તથા જાણી શકે છે. આ સંબંધમાં યોગસૂત્ર કહે છે કે:—

સંસ્કારસાક્ષાત્કરણાત્ પૂર્વજાતિજ્ઞાનમ્ ।

“સંસ્કારોનો સાક્ષાત્કાર કરવાથી ગતજન્મોનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.”

કારણશરીરમાં કે તેથી ઉપરની ભૂમિકામાં જાગ્રત થયેલો મનુષ્ય પોતાના કારણશરીરની માફક બીજાનાં કારણશરીર પણ જોઈ શકતો હોવાથી, બીજાના ગતજન્મો પણ જોઈ શકે છે. પણ આ સ્થિતિએ પહોંચેલો યોગી, માત્ર કુતૂહલને ખાતર કે પોતાની સિદ્ધિનું પ્રદર્શન કરવાને ખાતર, કે કોઈની ખાનગી હકીકત જાણી લેવાને ખાતર, પોતાના કે બીજાના ગતજન્મો જોતો નથી. પણ પોતાને હજી કયા કયા જીવે સાથે કઈ કઈ જાતનાં કર્મોની પતાવટ કરવાની છે તે જાણી લઈ, તે લેણદેણ સમજપૂર્વક જલદી પતાવી દેવાને ખાતર અથવા પુનર્જન્મ અને કર્મના નિયમો કઈ રીતે પ્રવર્તી રહ્યા છે તેનો જાતિ અનુભવ મેળવવાને ખાતર, અને તે પણ પોતાના ગુરુ-દેવની આજ્ઞા હોય તો જ તે પોતાના કે બીજાના ગતજન્મો જોવા અયત્ન કરે છે.

આ યોગાભ્યાસ પણ એકજ જન્મમાં પરિપૂર્ણ થતો નથી. તેને માટે પણ અનેક જન્મો સુધી પ્રયત્ન કરવો પડે છે, એ વસ્તુ પણ સ્મરણમાં રાખવાની જરૂર છે.

वेदाभ्यासेन सततं शौचेन तपसैव च
अद्रोहेण च भूतानां जातिं स्मरति पूर्विकीम्

મનુ. ૪-૪૮.

ભગવાન મનુએ કહ્યું છે કે:—વેદાભ્યાસ, પવિત્ર જીવન, તપશ્ચર્યા, અને સર્વાંભૂત પ્રાણીઓ પ્રત્યે શુભેચ્છા સધળાનું સેવન કરવાથી ગતજન્મની યાદ પ્રાપ્ત થાય છે.

ગતજન્મોની યાદ પ્રાપ્ત કરવાની આ પણ એક રીતિ છે.

ગત બનાવો કઇ રીતે સચવાઇ રહે છે ?

આ પ્રશ્ન કોઇને પણ સદજ ઉત્પન્ન થશે. ન્યુયોર્ક લંડન, બર્લિન, પેરીસ, ટોક્યો વગેરે શહેરોમાં બોલાતા શબ્દો તેજ વખતે હિંદુસ્તાનમાં ‘રેડીઓ’ દ્વારા, સાંભળી શકાય છે, એટલુંજ નહિ પણ ત્યારે “ ટેલી-વીઝન ” નો ઉપયોગ હિંદુસ્તાનમાંથી દૂરથી થવા માંડશે ત્યારે તે તે શહેરોમાં બતાવવામાં આવતાં ચિત્રો પણ હિંદુસ્તાનમાં જોઈ શકાશે. આ વસ્તુ શક્ય છે કેમકે કુદરતના આકાશતત્ત્વ-Ether-માં દરેક વસ્તુ, દરેક શબ્દ, દરેક વિચાર, દરેક બનાવની તન્માત્રા રૂપ છાપ રહે છે અને તેનો અમુક ભાગ અમુક યંત્રોદ્વારા સ્થૂણગતમાં હાલમાં ઉતારી શકાય છે. પણ પદ્ધતિસર આગળ વધેલો યોગી તે છાપો, પોતાનાં દિવ્ય ચક્ષુથી જોઈ શકે છે. આકાશતત્ત્વમાં રહેલી છાપને પૌરાણિક ભાષામાં ચિત્રગુપ્તનો ચોપડો કહેવામાં આવે છે. ખરી રીતે તો કોઈપણ વસ્તુનો સદન્તર નાશ થતો જ નથી, દરેકનું રૂપાન્તર જ થાય છે. અને વેદાન્તની ભાષામાં કહીએ તો—સર્વ સર્વત્ર સર્વદા । ‘ સૌ કોઇ સદા અને સર્વત્ર છે. ’ એટલે આત્મસાક્ષાત્કારવાળો યોગી, ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્યના બનાવોને પોતે જ્યાં હોય ત્યાંથી જોઈ તેમજ જાણી શકે છે.

આ નિયમના જ્ઞાનથી થતા લાભ.

૧. “સ્થૂલશરીર, વૃત્તિશરીર, વિચારશરીર એ હું નથી પણ સ્થૂલ જગત્, વૃત્તિમય જગત્ તથા વિચારમય જગતનો અનુભવ લેવાનાં તથા જ્ઞાન, ઇચ્છા, ક્રિયાશક્તિ ખીલવવાનાં સાધનો છે. મૃત્યુ-શરીરોને એક પછી એકને સ્પર્શ કરે છે, મને તે સ્પર્શ કરી શકતું નથી ” આમ ખાત્રી થતાં મનુષ્ય અમર બની જાય છે; મૃત્યુનો ભય નાશ પામે છે; મૃત્યુનું સ્થાન તથા ઉપયોગ સમજાય છે અને પછી મૃત્યુના શોકની છાયા મનુષ્યચહેરા પર પડતી બંધ થાય છે.

૨. સ્ત્રી કે પુરુષજાતિ શરીરને છે જીવાત્માને નથી. શરીરની જાતિ તો જીવાત્માને અમુક પ્રકારનો જરૂરી અનુભવ આપવામાં અને અમુક સદ્ગુણો ખીલવવામાં ઉપયોગી થાય છે; આમ સમજતાં મનુષ્ય બંને જાતિ પ્રત્યે માનની દૃષ્ટિથી જુએ છે અને બંને જાતિ વચ્ચે સ્પર્ધા ઉત્પન્ન કરતો નથી.

૩. ‘ શરીર એજ હું છું ’ એવું અજ્ઞાન દૂર થતાં મનુષ્ય સાક્ષી-વૃત્તિ ખીલવવા અને સાવધાન જીવન જીવવા શક્તિવાન બને છે.

૪. જીવાત્મા અમર છે અને તે શરીરનાં રૂપ, રંગ, જાતિ, કોમ, રાષ્ટ્ર, ધર્મ કે સંપ્રદાયથી પર છે, એમ સમજતાં, મનુષ્ય વિશ્વનો બંધુ થઈ શકે છે, સૌ કોઈના જીવનમાં રસ લઈ શકે છે. સૌ કોઈને આહી અને સેવી શકે છે. તે જાતિ જાતિ વચ્ચે, કોમ-કોમ વચ્ચે, રાષ્ટ્ર રાષ્ટ્ર વચ્ચે, ધર્મ ધર્મ કે સંપ્રદાય સંપ્રદાય વચ્ચે સેતુ બાંધનાર બને છે અને જગતમાં નવી સંસ્કૃતિનો પાયો નાખે છે.

૫. જીવાત્મા અમર છે અને કહેવાતી મુશ્કેલીઓ તેનામાં શક્તિ અને જ્ઞાન ખીલવવા માટે છે એમ સમજતાં આપવાતું કારણ પોતાની મેળે નાશ પામે છે.

૬. ખુન કરવાથી કે યુદ્ધ કરવાથી દુશ્મનનો નાશ થતો નથી પણ તે વધારે ઠડક દુશ્મન બને છે અને ભવિષ્યના જન્મોમાં પણ તેનો ભેટો થાય છે; અને તેની સાથે સમજુતી કરવાથી, તેને ચાહવાથી,

તેને સહાય કરવાથીજ તેનો હૃદયપલ્લો કરી શકાય છે એમ સમજતાં મનુષ્ય ખુન અને યુદ્ધની વૃત્તિને પોતાના હૃદયમાંથી કાયમને માટે દૂર કરે છે.

૭. સૌ કાર્મમાં બીજરૂપે રહેલી પ્રજ્ઞતા પ્રકટાવવા પુનર્જન્મનો નિયમ છે; જેમ જલદીથી પ્રજ્ઞતા પ્રકટે તેમ પુનર્જન્મનો અન્ત જલદીથી આવે છે એમ સમજતાં, મનુષ્ય પોતાનાં શક્તિ, સાધનો, સમય, સંયોગો અને સંબંધોનો, બની શકે તેટલો સદુપયોગ કરવા, નિઃસ્વાર્થ ભાવે પ્રયત્ન કરે છે.

૮ પોતાનાં સુખદુઃખ, સગવડ અગવડ, ખૂબી ખામી, સદ્ગુણ દુર્ગુણ, શત્રુ મિત્ર માટે પોતેજ જવાબદાર છે એમ સ્પષ્ટ થતાં મનુષ્ય વધારે સાવધાન જીવન જીવતો થાય છે. અને ભવિષ્ય સુધારવા માટે વર્તમાન સુધારવાની જરૂર છે એમ સમજી તે વર્તમાન સુધારવા મંડી પડે છે.

૯. જગત્માં વ્યવસ્થા છે, ન્યાય છે. અવ્યવસ્થા, અન્યાય અને અકસ્માત નથી. પોતાને મળતો અન્યાય પણ પોતે કોઈને કરેલા અન્યાયનું પરિણામ હોવાથી તે ન્યાયરૂપજ છે એમ જાણવામાં આવતાં તે બીજા લોકોને દોષ દેતો અટકે છે. બીજાની ટીકા કરવાને બદલે પોતાનીજ ટીકા કરે છે અને સ્વસુધારણા તરફ ખુબ લક્ષ્ય આપે છે.

૧૦. દરેક મનુષ્ય પૂર્ણતાને, પ્રભુતાને, મહાત્મપદને પયમંબરીને પાંથે છે; કહેવાતા જન્મલી માણસમાં પણ ભવિષ્યનો મહાત્મા, પયમંબર, ઉદ્ધારક, જગદીપક, સંતાઈ રહેલ છે એમ ખાત્રી થતાં, મનુષ્યને પોતાના જીવનનો હેતુ સ્પષ્ટ થાય છે. તે પોતાનાં ભાત્રી માટે નિર્ભય અને નિશ્ચિંત બને છે અને પછી તેને, મનુષ્ય માત્ર પ્રત્યે પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૧. આ જગત્ નિષ્પ્રયોજન નથી, પણ તેની પછવાડે મહાન્ યોજના-નિયતિ-રહેલ છે. આ યોજના સફળ કરનારા કેટલાક દૈવી નિયમો પૈકીનો એક નિયમ એ પુનર્જન્મનો નિયમ છે. એ નિયમ

સૌ કોઈને માટે છે, અમુક ધર્મ કે સંપ્રદાયનો નથી એમ સમજતાં મનુષ્ય-
તેના અભ્યાસમાં રસ લેતો થાય છે, અને તે એ નિયમમાં માનતો
હોય છે તો તેને માન્યતામાંથી સમજપૂર્વકની ખાત્રીમાં ફેરવી નાખવા,
તેમાં ઉડો. ઉતરે છે.

૧૨. સૌ કોઈમાં બીજરૂપે રહેલી પ્રભુતાને પ્રકટવામાં મદદ કરવી
એ કેળવણીનો હેતુ હોવો જોઈએ એમ સમજી, તે સાચો કેળવણીકાર
બને છે અને કેળવણીના ક્ષેત્રમાં નવા ચીલા પાડે છે.

૧૩. પુનર્જન્મના નિયમનો અભ્યાસ મનુષ્યને કહે છે કે, સાચો
માનવપ્રેમ, સાચી માનવસેવા અને સાચી સમાજસુધારણા, મનુષ્યના
શરીરોને સગવડ આપવામાં જ નહિ, પણ તેને સંયમી, સ્વાશ્રમી,
સાવધાન અને જાતે વિચાર કરતો કરવામાં રહેલાં છે.

૧૪. પુનર્જન્મનો નિયમ સમજતાં બીજા ઘણા દૈવી નિયમો
જેવા કે કર્મનો નિયમ, વિકાસક્રમનો નિયમ સમજવા માંડે છે,
અને આ ત્રણે નિયમનાં જ્ઞાન અને સહાયથી મનુષ્ય પોતાનો વિકાસ
પોતાના હાથમાં લઈ શકે છે.

પુનર્જન્મના નિયમના અભ્યાસીને ઉપર મુજબ અનેક પ્રકારનો
લાભ થાય છે. જે સ્થિતિ કરોડો રૂપિયાના ખર્ચે પણ ન મળે તે
અનંતતા-અમરપણ-આ નિયમના જ્ઞાનથી સહજ પ્રાપ્ત થાય છે;
જીવનનો હેતુ સ્પષ્ટ થાય છે; જીવનના અનેક પ્રશ્નોના ફક્ત થઈ
જાય છે; જીવન સફળ કરવાની ચાવી અને શક્તિ હસ્તગત થાય છે;
દુઃખ અનુભવ આપનાર બને છે; મુશ્કેલીઓ શક્તિદાતા થાય છે;
વ્યવહાર પરમાર્થરૂપ બને છે; માટે આ નિયમનો અભ્યાસ જરૂરી છે.

પુનર્જન્મ અને ગતજન્મોને લગતું સાહિત્ય—

હિંદુ, જૈન અને બૌદ્ધધર્મનાં ધર્મપુસ્તકોમાં પુનર્જન્મ અને
ગતજન્મોને લગતા અનેક શ્લોકો, કથાઓ અને દષ્ટાન્તો મળી આવે

છે. શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના આ નિયમને લગતા કેટલાક શ્લોકો આ પુસ્તિકામાં આપવામાં આવ્યા છે.

થીઓસૌશીકલ સાહિત્યમાં પુનર્જન્મ અને ગતજન્મોની પ્રસિદ્ધિને લગતું સાહિત્ય અંગ્રેજી ભાષામાં સારા પ્રમાણમાં છે, અને થોડું ગુજરાતી ભાષામાં પણ છે. એક સુપ્રસિદ્ધ હિંદીના ત્રિશ એક અંગ્રેજ ગૃહસ્થના, સોળ, એક અંગ્રેજ બાનુના સોળ અને એક અમેરીકનના ચોવીશ ગતજન્મોનો હેવાલ થીઓસૌશીકલ સાહિત્યમાં પ્રગટ થયેલો છે. પુનર્જન્મ અને કર્મના નિયમોના અભ્યાસીને આ હેવાલ બહુ ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે.

વડોદરાના શ્રેયઃસાધક અધિકારીવર્ગના સમર્થ લેખક, વિચારક, અને યોગના અભ્યાસી શ્રીમાન છોટાલાલ જીવનલાલે પોતાની ‘યોગિની કુમારી’ નામની અધ્યાત્મ નવલકથાના બંને ભાગોમાં પુનર્જન્મ અને ગતજન્મ સંબંધી કેટલીક ઉપયોગી બાબતો વર્ણવી દીધેલી છે.

પશ્ચિમના કેટલાક નવલકથાકારો પણ હવે પુનર્જન્મના નિયમને પોતાની વાર્તાઓમાં સ્થાન આપી રહ્યા છે. મેરી કૉરેલીના “લાઇફ એવર લાસ્ટીંગ” નામની નવલકથામાં તો તેના નાયક નાયિકાના અમુક ગતજન્મોની વાતો પણ કરેલી છે.

સંયુક્ત પ્રાંતના શાહપાદ ગામમાં રામદેવી નામની એક બહેનનો જન્મ સં. ૧૯૮૬ માં થયો છે. તેમને પોતાના આગલા જન્મની ઘણી હકીકત યાદ છે, અને તે સઘળી હકીકતો પૂરવાર થયેલી છે. આ બહેન નાની ઉંમરથી રામાયણ, મહાભારતની વાતો કરે છે. પ્રયાગના કુંભ મેળામાં તેમણે સુંદર લાપણો આપ્યા હતાં તથા મધુર કંઠે ધૂન લેવરાવી હતી. તેમના ગતજન્મ તથા આ જન્મને લગતી હકીકત “રામદેવી ચરિત્ર” નામના હિંદી પુસ્તકમાં પ્રગટ થયેલી છે. આ પુસ્તક સત્યયુગ આશ્રમ, બહાદુરનંજ, અલ્હાબાદથી મળે છે. તેની કીંમત રૂપિયો એક છે.

(૪૭)

શાન્તાદેવી નામની એક નાની બહેન પણ દીલ્હી તરફ છે. તેમને પણ પોતાનો ગતજન્મ યાદ છે. તેમને લગતી કેટલીક હકીકત કેટલાંક હિંદી માસીકો અને વર્તમાનપત્રોમાં વિસ્તારથી પ્રગટ થયેલી છે.

ધરલામના સુશી સાહિત્યમાં, સુપ્રસિદ્ધ મૌલાના જલાલુદ્દીન રમી અને ઇબ્ને યમીને પણ આ નિયમની ઝાંખી સુંદર રીતે કરાવી છે.

મૌલાના જલાલુદ્દીન રમી કહે છે:—

આમદે અબ્વલ બ અકલીમે જમાદ
વઝ જમાદી દર નખાતી ઉશ્તાદ
સાલહા અન્દર નખાતી બિઅ કદ
વઝ જમાદી યાદ નાવદ અઝ નખદ
વઝ નખાતી ચુન બ હયવાન ઉશ્તાદ
નામદશ હામે નખાતી હીચ યાદ
હમચુનીન અકલીમ તા અકલીમ રક્ત
તા શુદ અકતુન આકેસો દાના એ રક્ત
(મરનવી-ઈ-માનવી)

પ્રથમ ખનિજની દુનિયામાં આવ્યો અને ખનિજની દુનિયામાંથી વનસ્પતિમાં આવ્યો. વનસ્પતિમાં ધણા વર્ષો જીવન ગાળ્યું. અને તે વખતે ખનિજ જીવન વિષે કશું યાદ રહ્યું નહિ. વળી જ્યારે વનસ્પતિ-માંથી પશુ-કોટીમાં આવ્યો ત્યારે વનસ્પતિ જીવનમાંથી કશું યાદ ન રહ્યું. આમ એક દુનિયા (kingdom)માંથી બીજી દુનિયામાં જઈને છેવટે માનવી (ઇન્સાન) બન્યો.

ઇબ્ને યમીન કહે છે કે:—

ઝહમ અઝ કુતમે અદમ ખીમે બ સહરાએ વખૂદ
વઝ જમાદી બ નખાતી સફરી કદમ એ રક્ત
પશ અઝાનમ કશશે તબએ બ હયવાની શુદ

ચૂન રસીદમ બવય અઝવય સફરી કર્દમ ઓ રક્ત
બાદ અઝ આન દર સદે સીનેઈ ઇન્સાન બે સફા
કત્રેઈ હસ્તીએ ખૂદશ ગોહરી કર્દમ ઓ રક્ત
બા મલાયક પસ અઝઆન સૂમએઈ કુદસી રા
ગીર્દ બર ગસ્તમો નીકૂ નઝરી કર્દમ ઓ રક્ત
બાદ અઝ આન રાહ સૂએ ઉ ખૂદમો ચું ઇબ્ને યમીન
હમે ઉ ગસ્તમો તકે દીગરી કર્દમો રક્ત

નીસ્તી (Non-Being) ની અબ્બાજી જગ્યાએથી હસ્તી
(Being) ના મેદાનમાં મેં મારા તંબૂ નાખ્યો અને ખનિજમાં થઇને
વનસ્પતિ જગતમાં મુસાફરી કરીને હું આગળ ચાલ્યો. ત્યારપછી
મારું આન્તરિક વસણ પશુજગત તરફ હોવાથી હું ત્યાં ગયો અને
તેમાં પણ સફર કરી આગળ ચાલ્યો. પછી પવિત્ર માણસ જાતના
દ્વિવૃષ્ટી છીપમાં મેં મારા જીવનૃષ્ટી મોતી નાખ્યાં અને વળી
આગળ ચાલ્યો. પછી દેવદૂતો જોડે સ્વર્ગભૂમિ તરફ વળ્યો અને
દુનિયાપર પ્રેમભરી નજર કરી અને આગળ ચાલ્યો. પછી મેં ઇશ્વર
તરફનો માર્ગ લીધો અને ઇબ્ને યમીનની જેમ તેની સાથે મળી ગયો
અને બીજું સર્વે ભૂલી ગયો.

लोकाः समस्ताः सुखिनो भवन्तु ॥

बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तव चार्जुन ।
तान्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्थ परंतप ॥

હે અર્જુન ! મારા અને તારા ઘણા જન્મો થઇ ગયા છે; એ
સઘળા જન્મો હું જાણું છું. હે પરંતપ ! તે તું જાણતો નથી.

ભ. ગી. ૪-૫.

॥ श्री परमात्माने नमः ॥

श्री लक्ष्मिभार्ग कार्यालयनां

पुस्तकानुं दुंकुं सूचिपत्र

- (१) श्रीमद्, भगवद्, गीता-भुक्तिभार्ग (८०० पृष्ठ)
द्विरेणी ६४ चित्रो भेरंगमां छपाई ३१. ६-०-०
- (२) श्री रामचरित मानस तथा लक्ष्मिभार्ग श्री
गोस्वामी तुलसीदासजु कृत (सूचित्र) चित्र सं. १६० ३१. ५-०-०
- (३) तत्त्वचिंतामणि भाग १ को (सूचित्र) ३१. १-८-०
- (४) भगवती लक्ष्मि (१५) श्रीमद् भगवद्गीता
चरित्र भा. को ०-१२-० प्रथमोऽध्याय ०-५-०
- (५) सुभी धवानो उपाय (१६) अक्षय्य (सूचित्र) ०-३-०
अथवा श्री धर्म शिक्षा (१७) गंगालहरी „ ०-३-०
(सूचित्र) ०-१२-० (१८) श्रीविष्णु सहस्र नाम
(सूचित्र) ०-३-०
- (६) सारुक्तावली तथा सुक्ता- (१९) विष्णु साथे वार्तालाप
वलि (सूचित्र) ०-१२-० (सूचित्र) ०-३-०
- (७) लक्ष्मि नारी ०-१०-० (२०) गोविंद दामोदर स्तोत्र
(सूचित्र) ०-१२-० (सूचित्र) ०-२-०
- (८) लक्ष्मि पंचरत्न (२१) श्री नीति धर्म „ ०-२-०
(सूचित्र) ०-१२-० (२२) ईवं गहनं गति
(सूचित्र) ०-१२-० (सूचित्र) ०-२-०
- (९) आदर्श लक्ष्मि ०-१२-० (२३) एक संतनो अनुभव
(सूचित्र) ०-१२-० (सूचित्र) ०-२-०
- (१०) उपनिषद्नां ओद् रत्नो (२४) वैराग्य „ ०-३-०
(सूचित्र) ०-२-० (२५) देवीस प्रज्ञा तथा तेर
(सूचित्र) ०-८-० (सूचित्र) ०-२-०
- (११) आलक्षि ०-८-० (सूचित्र) ०-२-०
- (१२) लक्ष्मिभार्ग लक्ष्मिभार्ग (सूचित्र) ०-८-०
- (१३) वर्तमान शिक्षण ०-६-० (सूचित्र) ०-२-०
- (१४) संसार तरवानो सहस्रको (२६) देवीस प्रज्ञा तथा तेर
उपाय तथा श्री राम- (सूचित्र) ०-३-०
सहस्र नाम ०-५-० (सूचित्र) ०-२-०

आपचीस पुस्तको ३१.२०मां घरभेडे मोकली आपवामां आवरो

८० पुस्तकानुं सूचिपत्र भक्षत मंगावो.

लक्ष्मि-लक्ष्मिभार्ग कार्यालय. सलापस कोस रोड-अमदावाद.

ત્યાં પૂર્વ દેહના તે જીવિ સંયોગને તે પામે છે અને પા
હે કુરુનંદન ! સંસિદ્ધિને માટે વિશેષ યતન કરે છે.

ગી. અ. ૬-૪

અહુ જન્મોને અંતે જ્ઞાની “સર્વ કાંઈ વાસુદેવ જ છે.
એમ જાણ્યો; મને પામે છે; તે મહાત્મા અતિ દુર્લભ છે.

ગી. અ. ૭-૧૮

મને પામીને પરમ સંસિદ્ધિને પ્રાપ્ત થયેલા મહાત્માઓ દુઃખ-
સ્થાનરૂપ અને અશાશ્વત એવા પુનર્જન્મને પામતા નથી.
અર્જુન ! બ્રહ્મલોક સુધીના લોક પુનરાવૃત્તિ પામનારા છે; પરંતુ
કૌંતેય ! મને પ્રાપ્ત કરીને પુનર્જન્મ રહેતો નથી.

ગી. અ. ૮-૧૫ ૧

(બ્રહ્મનો) દિવસ આવે છે ત્યારે અવ્યક્તથી સર્વ વ્યક્તિઓ
પ્રકટે છે અને રાત્રિ આવે છે ત્યારે તે અવ્યક્ત નામ વાળામાં જ
લય પામે છે.

ગી. અ. ૮-૧૮.

પરંતુ તે અવ્યક્તથી પણ જુદો બીજો અવ્યક્ત સનાતન જે
ભાવ છે, તે સર્વ જૂનો નાશ પામે છે છતાં નાશ પામતો નથી.

ગી. અ. ૮-૨૦.

સૂર્ય, ચંદ્ર કે અગ્નિ તે પદને પ્રકાશી શકતા નથી; જ્યાં
જઈને (સંસારમાં) પાછા આવવું પડતું નથી તે માઈ પરમધામ છે.

ગી. અ. ૧૫-૬.

અને શ્રોત્ર, ચક્ષુ, ત્વચા, જિહ્વા, ઘ્રાણિન્દ્રિય તથા મનને
આશ્રય લઈને આ (જીવાત્મા) વિષયોને સેવે છે.

ગી. અ. ૧૫ ૬.

સંસારમાં “ક્ષર” અને “અક્ષર” એવા બે જ પુરુષો છે;
સર્વ જૂનો ક્ષર (નાશવંત) છે અને કૂટસ્થ (જીવ) અક્ષર (અવિ-
નાશી) કહેવાય છે; પરંતુ ઉત્તમ પુરુષ તો જુદો છે, જે પરમાત્મા
એમ કહેવાય છે; જે અવિનાશી ઇશ્વર ત્રણે લોકમાં પ્રવેશ કરીને
તેનું ધારણ-પોષણ કરે છે.

ગી. અ. ૧૫-૧૬-૧૭.

